

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання

Форма навчання заочна

(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

Г. П. Склад

(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

*на тему: «Розвиток туризму у Тернопільській області:
стан та перспективи»*

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Мірошніченко Анастасія Максимівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник к. е. н., Тараненко Олександр Олексійович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

_____
(підпис, дата)

Полтава – 2022

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні основи розвитку туризму регіонів України	5
1.1 Сутність та класифікація туризму	5
1.2 Місце туристичного регіону в туристичному просторі	15
1.3 Методичні основи оцінки туристичного потенціалу регіону	27
Розділ 2. Оцінка стану та перспектив розвитку туризму в регіоні	36
2.1 Оцінка туристичного потенціалу Тернопільської області	36
2.2 Аналіз туристичної діяльності та туристичної інфраструктури Тернопільської області	49
2.3 Розробка культурно-пізнавального туру по Тернопільській області	61
Висновки та пропозиції	75
Список використаних джерел	77

ВСТУП

Туризм у ХХІ ст. здобув значного розвитку та став масовим соціально-економічним явищем глобального масштабу. Швидкому поширенню туристичної активності сприяє розширення політичних, соціально-економічних, наукових, культурних та інших зв'язків між країнами світу. Водночас розвиток масового туризму дає можливість людям розширити світогляд, нагромадити нові знання щодо культури й історії своєї й інших країн, познайомитися із історико-культурною спадщиною різних регіонів.

Тернопільська область має хороші передумови для розвитку туристичної галузі, оскільки на її території поєднано сприятливі природно-рекреаційні можливості та багату історико-культурну спадщину, що створює можливості для розвитку різних видів рекреації та туризму, для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Зручне економіко-географічне положення, мальовничі ландшафти, сприятливий клімат, достатня кількість лісових масивів та парків, річок та озер, мінеральних джерел, велика кількість архітектурних, археологічних, історичних пам'яток, надбання культури забезпечують потужний туристичний потенціал Тернопільщини. Однак туристична галузь в регіоні не розвинута належним чином і не завжди є конкурентоспроможною на національному та міжнародному ринках.

Проблематиці дослідження розвитку туризму в регіонах України приділялось увагу в працях вітчизняних дослідників, зокрема Бабікова К. О., Дащук Ю. Ю., Дутчак С. В., Кифор М. В., Кобзова С. М., Коленда Н. В., Моїсєєва Н. І., Музичка Є. О., Пушкаря Б. Т., Руденко В. П., Тарана О. Л., Теребух А. А., Черчик Л. М., Шабардіна Ю. В. та інших. Однак недостатньо дослідженими залишаються проблеми регіонального розвитку туризму в Тернопільській обл., можливості залучення інвестицій, стимулювання розвитку туристичного бізнесу.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів, щодо розвитку

туризму в регіоні.

Досягнення та реалізація поставленої у кваліфікаційній роботі мети потребує вирішення таких завдань:

- дослідження сутності та класифікація туризму;
- з'ясування місця туристичного регіону в туристичному просторі;
- дослідження методичних основ оцінки туристичного потенціалу регіону;
- оцінки туристичного потенціалу Тернопільської області;
- аналізу туристичної діяльності та туристичної інфраструктури регіону;
- розробки культурно-пізнавального туру по Тернопільській області.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процеси розвитку туризму в регіоні.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження стану та перспектив розвитку туризму у Тернопільській області.

У роботі використано такі загальнонаукові методи дослідження, як дедукція, індукція, аналіз, синтез та узагальнення.

Для теоретичного висвітлення проблематики використовувалися друковані та електронні видання закордонних та вітчизняних науковців, законодавчі та нормативні акти, методичні рекомендації, матеріали Державного комітету статистики України та дані офіційних веб-сайтів.

Результати дослідження оприлюднені у Матеріалах кафедрального круглого столу студентів і аспірантів «Туризм і молодь-2021».

Запропоновані у роботі теоретико-методичні рекомендації є результативними та доречними для використання в процесі обґрунтування пріоритетів розвитку туризму в регіонах України. Практична значимість роботи полягає у тому, що її результати можуть бути використані для підвищення ефективності господарської діяльності підприємств туристичного бізнесу Тернопільської області.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

1.1 Сутність та класифікація туризму

Розвиток певних видів туризму залежить в будь-якому регіоні від географічних, соціальних та економічних чинників. Становлення та поширення нових видів туризму також забезпечуються глобалізаційними процесами та науково-технічним прогресом. Адже інтернаціоналізація економік та запровадження новітніх наукових технологій сприяє виникненню та розвитку абсолютно нових напрямків в туризмі.

У вітчизняній науці представлена велика кількість класифікацій видів туризму за різними ознаками. Звичайно, що можна віддавати перевагу кожній з них, але будемо намагатись визначити найбільш оптимальну.

У Законі України «Про туризм» [62] наведено наступну класифікацію видів туризму: дитячий; молодіжний; сімейний; для осіб похилого віку; для інвалідів; культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний.

Звісно що ця класифікація не розкриває усіх видів та напрямів туризму. Більш того види туризму змішані за різними класифікаційними ознаками, наприклад: мета поїздки, спосіб пересування, вікова група та ін.

Класифікувати види туризму можна за різними ознаками, до найважливіших з яких належать: місце туризму, часові, територіальні характеристики, індивідуальні запити та фінансові можливості клієнтів.

Кифяк В. Ф. стверджує, що всі види туризму за метою поїздки тісно переплітаються між собою і виділити їх у чистому виді не завжди можливо. Наприклад, діловий туризм може поєднуватись з екскурсійним або спортивним, етнічний – з релігійним, екскурсійний – з рекреаційним тощо.

[27].

У класифікації запропонованій авторами Мальською М. П., Худо В. В. та Цибухом В. І. виділені різноманітні форми та види туризму і виявлено їх залежність від низки чинників.

В основі запропонованої класифікації Музиченко-Козловської лежить мета подорожі, мотиви, які викликають інтерес до певного виду туризму та туристичні ресурси, що використовуються при певних видах туризму. Як і кожен продукт на ринку, туристичні послуги повинні орієнтуватися на споживання. Розуміння мотивів потенційного туриста є визначальним при плануванні, формуванні і організуванні [46].

Сформуємо найбільш оптимальну на думку автора класифікаційну таблицю видів туризму.

Таблиця 1.1.1

Класифікація видів туризму за різними ознаками [36]

Принципи класифікації	Види туризму
1	2
1. Географічний принцип	1.1. Внутрішній 1.2. Міжнародний
2. Напрямок туристичного потоку	2.1. В'їзний 2.2. Виїзний
3. Мета поїздки	3.1. Рекреаційний 3.2. Оздоровчий відпочинок 3.3. Пізнавальний відпочинок 3.4. Професійно-діловий туризм 3.5. Науковий (конгресовий) 3.6. Спортивний відпочинок 3.7. Шоп-тури 3.8. Пригоди 3.9. Паломницький 3.10. Ностальгічний 3.11. Екотуризм 3.12. Екзотичний 3.13. Елітарний 3.14. Курортний
4. Джерело фінансування	4.1. Соціальний 4.2. Комерційний

Продовж. табл. 1.1.1

1	2
5. Спосіб пересування	5.1. Пішохідний 5.2. Авіаційний 5.3. Морський 5.4. Річковий 5.5. Автотуризм 5.6. Залізничний 5.7. Велосипедний 5.8. Змішаний
6. Засоби розміщення	6.1. Готелі 6.2. Мотелі 6.3. Пансіонати 6.4. Кемпінги 6.5. Намети
7. Кількість учасників	7.1. Індивідуальний 7.2. Сімейний 7.3. Груповий
8. Тривалість перебування	8.1. Короткочасний 8.2. Довготривалий
9. Розташування туристичного місця	9.1. Гірський 9.2. Водний 9.3. Сільський 9.4. Приміський
10. Інтенсивність туристичного потоку	10.1. Постійний 10.2. Сезонний
11. Організаційна форма	11.1. Організований 11.2. Неорганізований
12. Ступень підготовки	12.1. Запланований 12.2. Спонтанний

Головним є поділ туризму на внутрішній і міжнародний.

1. Внутрішній туризм являє собою міграційні потоки людей у межах країни постійного проживання з туристичними цілями. Національна грошова одиниця, яка використовується повсякденно, продовжує залишатися засобом платежу, а рідна туристу мова – засобом спілкування. Такі подорожі порівняно легко організувати. За деякими оцінками, на частку внутрішнього туризму припадає 80-90 % усіх туристичних поїздок, а загальний обсяг витрат на внутрішній туризм є 5-10 разів перевищує витрати туристів на міжнародні поїздки.

2. Міжнародний туризм охоплює поїздки осіб, що подорожують з туристичними цілями за межі країни постійного проживання. Перетин

державного кордону для них пов'язаний з певними формальностями: оформленням закордонних паспортів і віз, проходженням митних процедур, валютним і медичним контролем. Ці правила вводяться державою в цілях боротьби з незаконною міграцією, міжнародним тероризмом, торгівлею наркотиками, проституцією і т. д. і забезпечують установлений порядок в'їзду в країну і виїзду з неї.

Туризм в'їзний – подорожі в межах країни осіб, що не проживають у ній постійно, з туристичними цілями без заняття оплачуваною діяльністю.

Туризм виїзний – подорожі осіб, які постійно проживаючих в одній країні, в іншу країну з аналогічними цілями без заняття оплачуваною діяльністю у відвідуваній країні.

Рекреаційний туризм – туризм із метою відпочинку для ряду держав є найбільш масовою формою. Рекреаційний туризм характеризується тривалістю подорожі, невеликою кількістю міст, що входять у маршрут, широким використанням авіаційного транспорту і насамперед чартерних рейсів.

Поїздки з метою відпочинку відрізняються великою розмаїтістю і можуть включати видовищно-розважальні програми (театр, кіно, фестивалі і т. д.), заняття по інтересах (полювання, музична і художня творчість), етнічні походи, пов'язані з вивченням національної культури країни перебування.

До рекреаційного туризму відносяться різні різновиди туризму з метою відпочинку, знайомства з визначними пам'ятками (Excursions), занять спортом (Skiing, Diving, Fishing), здійснення походів (Activity & Adventure), екзотичний відпочинок (Exotic Travel), тематичні поїздки (Theme Trips, based around cultural themes in arts, history, archaeology, etc.).

Оздоровчий відпочинок має особистий, індивідуальний характер. Однак нерідко бувають випадки, коли туристи поєднуються для спільних поїздок, що має за мету одержання групових знижок за проїзд. Звичайна тривалість туру на лікування – 24- 28 днів, що значно більше, ніж за іншими видами туризму.

Пізнавальний (екскурсійний) туризм. Цей вид туризму виключає в себе подорожі і поїздки з пізнавальними цілями. Екскурсія як форма пізнання і вид дозвілля виконує функції розширення кругозору й інтелекту. Однієї з різновидів пізнавальних поїздок є автомобільний туризм. Порівняно з подорожами на іншими видами транспортних засобів, поїздки на автомашинах і автобусах надають туристам набагато більшу пізнавальну можливість.

Професійно-діловий туризм. До цього виду туризму відносяться поїздки з діловими цілями. Життя в сучасному цивілізованому суспільстві викликає необхідність міжнародних контактів. Поїздки представників ділових кіл останнім часом стали носити масовий характер. Відмінною рисою цього виду туризму є те, що учасники ділових зустрічей витрачають під час перебування в країні значно більше грошей, ніж звичайний турист. Тому багато держав прагнуть до проведення в себе міжнародних форумів та інших подібних заходів. До ділового туризму відноситься також і заохочувальний туризм (інсентив-туризм). У діловому туризмі виділяються два великі сегменти: індивідуали або групи, мандрівники з діловими цілями, і співробітники різних компаній, яким часто доводиться їздити в справах компанії. Останній є так званим корпоративним туризмом.

Науковий туризм. Його ще називають конгресний туризм (Conference Travel). Мета конгресного туризму полягає в проведенні науково-практичних семінарів, конференцій, з'їздів.

Великою популярністю користується спортивний туризм. Головно завдання цих турів- забезпечення можливості туристам займатися обраним видом спорту. Спортивний туризм вимагає наявності необхідної бази: різноманітний інвентар, спеціальні траси, підйомники, спортивні площадки, спорудження. Одним з основних вимог, що пред'являються до спортивних тур, є забезпечення безпеки відпочиваючих [64].

Спортивні тури залежно від мети подорожі поділяють на два види: активний і пасивний. У першому випадку основою є заняття яким-небудь

видом спорту, у другому- інтерес до спорту, наприклад, відвідування змагань.

«Шоп-тури» характерні для України і країн СНД. Метою поїздок за кордон є придбання товарів народного споживання для їхньої наступної реалізації (взуття, трикотажу й інших товарів – у Туреччині, Італії, Португалії, Сирії; текстилю- в Індонезії; хутра – в Греції й Аргентині; меблів – у Польщі й Італії; теле- і радіотоварів – в ОАЕ; автомашин – у Німеччині, Швеції, Голландії).

Пригодницький туризм є своєрідним видом відпочинку і забезпечує не тільки перебування туристів у привабливому для них місці, а й заняття незвичайним видом діяльності («царське полювання», «пошуки піратських скарбів» і т. д.). Пригодницький туризм поділяється на кілька видів: 1) похідні експедиції; 2) сафарі-тури (полювання, риболовля, лов метеликів тощо); 3) морські подорожі (яхтинг).

Релігійний (паломницький) туризм користується попитом і популярністю. У туризмі з релігійними цілями можна виділити кілька видів: 1) паломництво (відвідування святих місць для поклоніння реліквіям); 2) пізнавальні поїздки (ознайомлення з релігійними пам'ятками, історією релігії, культурою релігії); 3) наукові поїздки (поїздки істориків та інших фахівців, що займаються питаннями релігії тощо).

Ностальгічний туризм. Даний вид туризму заснований на потребі людей у відвідуванні родичів, місць народження і проживання близьких і займає важливе місце в міжнародному туристичному обміні.

Екотуризм покликаний створювати економічні стимули для збереження навколишнього середовища. Поняття «екотуризм» охоплює широкий спектр подорожей - від невеликих пізнавальних турів для школярів до регулярних туристичних програм у національних парках і заповідниках. Одержуваний прибуток від цього виду туризму частково можна направляти на природоохоронні заходи.

Кілька слів варто сказати про екзотичний туризм. Останніми роками

з'явилися тури, що вражають своєю незвичайністю, такі як дайвінг – підводне плавання, рафтинг – сплавлення гірськими річками на легких надувних плотах, банджі-джампінг – стрибки з висоти.

Елітарний туризм розрахований на заможну клієнтуру. Для цієї категорії споживачів рівень цін на ринку не має особливого значення, але вони пред'являють підвищені вимоги до якості пропонованих товарів і послуг. У зв'язку з цим не можна не відзначити ту роль, яку елітарний туризм відіграє в розвитку туристичного бізнесу в цілому. Тут задається імпульс розвитку всієї туристичної індустрії. Він сприяє утвердженню і розповсюдженню нових вищих стандартів обслуговування і, зрештою, сприяє поліпшенню якості життя населення. Тому елітарний туризм нерідко називають «туристичним локомотивом» [64].

Пропонується поширити запропоновану таблицю класифікаційною ознакою (за ступенем підготовки). Це є доцільним, адже сучасний ритм життя зростає та транспортні можливості удосконалюються.

Розділимо цю ознаку на запланований та спонтанний туризм. Запланований туризм характеризується заздалегідь організаційним підходом. Це переважно стосується виїзного туризму, адже туристична поїздка за кордон вимагає певної підготовки (наявність необхідної суми коштів, збір документів, отримання візи, бронювання проживання, транспортних квитків та ін.).

В свою чергу, спонтанний туризм можна розглядати як організацію подорожі без серйозного планування. Такий вид туризму передбачає прийняття рішення про подорож не більше ніж 1 тиждень до самої подорожі. Цей вид туризму реалізується переважно в рамках споживання внутрішнього туристичного продукту. Цей вид туризму стає дуже популярним серед молодшої частини населення, адже молодь характеризується більшою мобільністю та вільним часом.

Також до спонтанного туризму можна віднести так звані «гарячі тури», коли турист не завжди може запланувати точну дату подорожі. Він отримує

інформацію від туристичного підприємства стосовно найвигіднішої пропозиції туристичного продукту, який майже завжди виражається у курортному туризмі.

На сьогоднішній день необхідним є аналіз найбільш популярних видів туризму в регіонах України за класифікаційною ознакою - мета подорожі. Це дозволяє отримати картину розповсюдження певного виду туризму та сформувати групи за подібними видами.

Таблиця 1.1.2

Матриця видів туризму за кожним регіоном України [36]

Область	Діловий	Зелений	Екологічний	Культурно-пізнавальний	Освітній	Подієвий	Рекреаційний	Релігійний	Спортивний
Вінницька		+		+			+		+
Волинська		+		+					
Дніпропетровська		+		+			+		
Донецька	+								+
Житомирська		+							
Закарпатська		+		+			+		+
Запорізька		+	+	+		+	+		
Івано-Франківська		+	+				+		+
Київська	+			+	+			+	
Кіровоградська				+			+		
Луганська		+		+					
Львівська		+		+	+		+		+
Миколаївська				+			+		
Одеська	+			+			+		+
Полтавська		+		+		+	+		
Рівненська		+	+				+		+
Сумська							+		
Тернопільська		+	+	+			+		
Харківська		+		+	+				
Херсонська		+	+				+		+
Хмельницька		+		+			+		
Черкаська				+		+	+	+	
Чернігівська		+		+		+		+	
Чернівецька		+					+		
Разом	3	17	5	17	3	4	17	3	9

Виходячи з проведеного аналізу, можна виділити 3 типу регіонів за

різноманіттям видів туризму:

1) до першої групи регіонів відносяться: Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська, Чернівецька. Отже, західним регіонам України властива гомогенність у наявних туристичних ресурсів та видах туризму які переважно культивуються. Це перш за все зелений та рекреаційний туризм. Ці види туризму забезпечують повноцінний відпочинок туристу, покращує фізичний та моральний стан;

2) другу групу регіонів складають: Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська, Черкаська. Слід зазначити, що ці регіони представлені широким спектром напрямків туризму. Цієї групі властиві різні види туризму, починаючи від ділового, зеленого, закінчуючи релігійним. Але не можна виявити конкретний вид туризму, який переважає та об'єднає ці регіони;

3) останню групу регіонів представляють області в яких туризм не має широкого різноманіття. До таких областей віднесемо: Донецьку, Луганську, Кіровоградську, Сумську.

Важливо підкреслити, що аналіз видів туризму за регіонами не визначає ступінь успішності або занепаду галузі. Він визначає види туризму які поширені за регіонами.

На рис.1.1.1 визначені відсоткові показники розподілу видів туризму по регіонам України.

Визначення особливостей та групування видів туризму по регіонам України за метою подорожі сприяє визначенню державного напрямку розвитку як для окремих регіонів так і для держави взагалі. З даних рис. 1.1.1 можна заключити що найбільш поширеними видами туризму є зелений, рекреаційний, культурно-пізнавальний. Важливо підкреслити внутрішній перспективний характер споживання туристичного продукту за даними видами. Дані види здатні створити альтернативу як для імпортного туристичного продукту так і для внутрішнього.

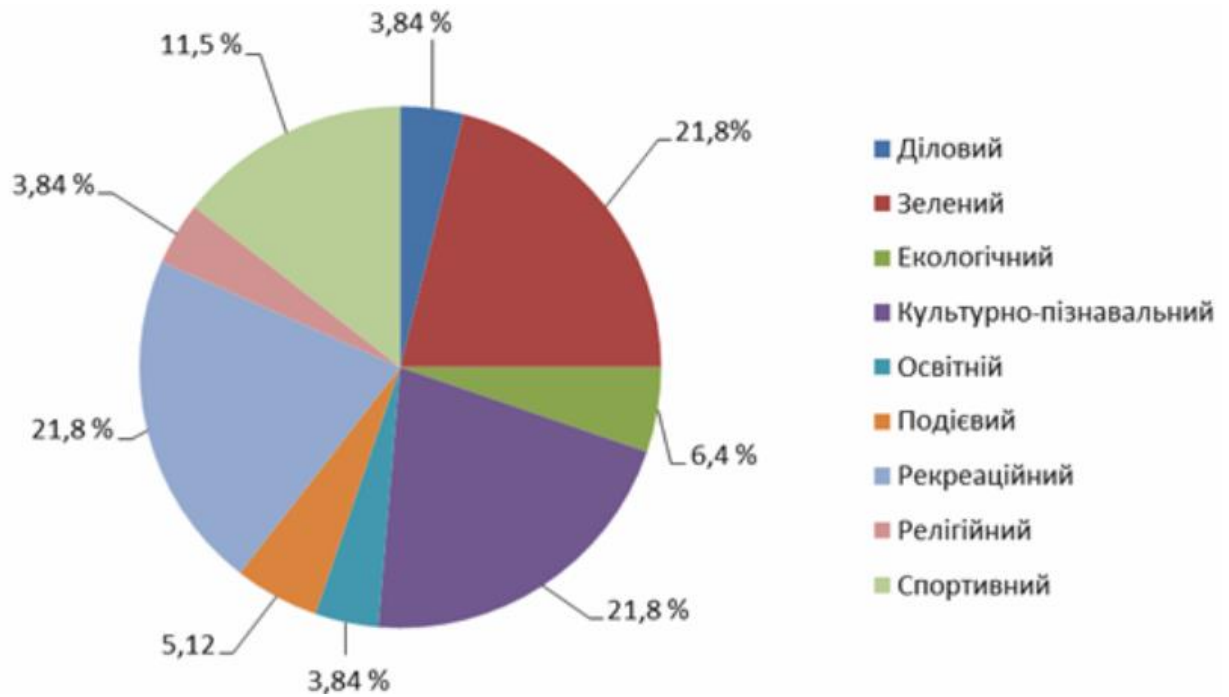

Рис. 1.1.1 Розподіл видів туризму в регіонах України [36]

Позитивні результати будуть залежати від зваженої державної політики, в основі якої буде лежати співпраця з національними туристичними підприємствами, зміцнення матеріально-технічної бази туристичних ресурсів та якісне просування національного туристичного продукту.

Державна політика, яка буде враховувати як регіональні особливості і проблеми так і цілі національної стратегії розвитку безперечно буде забезпечувати підвищення конкурентоспроможності українського туристичного продукту.

У наступному підрозділі нами буде з'ясуємо місце туристичного регіону в туристичному просторі.

1.2 Місце туристичного регіону в туристичному просторі

Місцем туристичного призначення може бути будь-яка ділянка, місцевість, регіон або національна територія. На комерційному рівні туристичні місця призначення охоплюють усі зони, котрі відвідуються сезонно або цілий рік певною кількістю людей, мотиви до подорожей яких не обмежуються лише відпочинком. На практиці туристичним місцем призначення є мета подорожі «відвідувача», туриста. За концепцією туристичної дестинації увага зосереджується на стратегії та маркетингових діях щодо місцевості, яка розглядається як система активних елементів, які кооперуються задля створення інтегрованого туристичного продукту.

Європейська Комісія (2000) визначила туристичну дестинацію як територію, яка окремо ідентифікується і підтримується для туристів як місце відвідування й у межах якої туристичний продукт координується одним чи декількома закладами (влада) або організаціями.

Туристичні дестинації поділяють на дві категорії залежно від їх приймальної здатності:

1) великі міста, які можуть прийняти велику кількість відвідувачів без завдання шкоди цій місцевості та її туристичній цінності. Якщо рівень розвитку закладів, які приймають відвідувачів, гігієнічні умови досить високі, перешкодою до збільшення кількості туристів може стати недостатня місткість закладів розміщення;

2) зони, які допускають лише певний рівень інтенсивності прийому туристів (навіть якщо можна розширити масштаби діяльності закладів розміщення). Такими місцями є, наприклад, морські узбережжя або гірські курорти. Якщо рівень насичення такої території туристами перевищить допустимий, це може мати негативні наслідки для довкілля і суспільства, і в результаті для відвідувачів ця дестинація буде мати меншу привабливість.

Основними характеристиками туристичної дестинації є: географічне положення, інфраструктура, послуги, місцевий соціум [28].

Розвиток наявних і поява нових DESTИНАЦІЙ визначаються інтенсифікацією мобільності людей; технологічним прогресом у засобах зв'язку, на транспорті та в інших секторах, які впливають на туризм; розширенням мотивів подорожей. Велика кількість туристичних місць призначення сформувалися стихійно, втім на сучасному етапі зростає актуальність раціонального планування нових DESTИНАЦІЙ.

Коли турист обирає мету своєї подорожі, то порівнює різні місця, а також ті послуги, які у них надаються, обирає те, що йому найбільше підходить. Той продукт, який замовляє і купує турист, складається з послуг, що пропонуються в певній місцевості (туристичному регіоні). Отже, визначаючи місце свого перебування, турист порівнює різні місця з позиції таких критеріїв як житло, ландшафт і екскурсії, а також послуги, які там пропонують, і обирає з них найприйнятніший варіант. Роль турагента або туроператора у цьому випадку – з'ясувати реальні потреби клієнта і зробити відповідну пропозицію. При цьому суб'єктом туристичної пропозиції є туристичний регіон, який може бути представлений містом, готелем, туристичним центром. Наявність чітких меж регіону необов'язкова, оскільки територія туристичного призначення може охоплювати область, країну або навіть групу країн, які турист обирає як мету своєї подорожі.

Є декілька підходів до визначення туристичного регіону.

Туристичний регіон як категорію туристичного менеджменту можна розглядати:

- як географічний простір – країна, область, район, місто або село;
- як сукупність географічних територій, які визначаються однаковістю попиту, – декілька країн, областей тощо.

За визначенням ВТО, туристичний регіон – це місцевість, що має якісь пам'ятки та пристосовані до них туристичні споруди й послуги, які обирає турист або група туристів, і які продаються виробником послуг. Таким чином, туристичний регіон об'єднує мету подорожі і туристичний продукт як сукупність послуг. Таке узагальнення характеризується властивостями:

- географічна територія має бути цікава для відвідування, її особливості мають задовольняти або сприяти задоволенню потреб туристів;
- привабливість туристичного регіону для туристів залежить від його потреб і сприйняття: якщо турист полюбляє гірські лижі, то йому підійдуть гірські масиви, якщо він цікавиться історією давніх цивілізацій, то, очевидно, надасть перевагу відвідуванню Єгипту, Китаю, Мексики, Перу тощо;
- туристичний регіон як сукупність туристичних споруд і послуг є одиницею конкуренції на ринку туризму.

При цьому необхідно мати на увазі, що:

1) таке визначення базується на інтересах споживача. Вирішальним моментом є те, що територія, обрана туристом, має приносити користь. Доволі часто такі території не збігаються з історично сформованими політичними кордонами;

2) величина туристичного регіону для певного туриста залежить від його потреб і сприйняття. Для європейських туристів, які, наприклад, за 6 днів хочуть подивитися всю Австралію, туристичним регіоном буде весь континент;

3) регіон як місце з набором атракцій та пристосованих до них туристичних споруд і послуг є для туриста продуктом, що складається з комплексу послуг. У такому вигляді туристичний регіон є одиницею конкуренції в'їзного туризму.

Отже, туристичний регіон – це географічна територія (місце, регіон), яку гість або певний сегмент туристичного ринку обирає метою подорожі. Така територія має всі споруди, необхідні для перебування, розміщення, харчування та організації дозвілля туристів. Таким чином, регіон є єдністю туристичного продукту і конкурентоспроможної одиниці, тому управляти ним необхідно як стратегічною комерційною одиницею [28].

Загальна площа України займає 603,7 тис. кв. км, що становить 5,7 % площі Європи і складає 0,44 % території світу. Площа виняткової економічної зони країни становить більше 72 тис. кв. км [14].

Територія нашої країни має розміри 1316 км із заходу на схід та 893 км із півночі на південь.

Можна зазначити, у світі не існує держав, територія яких не розподілена на деякі умовні частини. Ефективний розподіл території держави на адміністративно-територіальні одиниці забезпечує сприятливі умови, як для повсякденного життя населення, яке мешкає на території країни, так і для успішності економічного розвитку.

В Україні, яка є унітарною державою, існує єдиний вид територіального устрою: адміністративно-територіальний устрій (поділ). Згідно зі ст. 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою України становлять: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села [13].

Наразі за адміністративно територіальним устроєм в Україна поділена на наступні одиниці: одна автономна республіка — Автономна Республіка Крим та двадцять чотири області. З 15 квітня 2014 р. внаслідок російської окупації Автономна Республіка Крим і м. Севастополь мають статус тимчасово окупованої території України.

Згідно Конституції України Систему адміністративно-територіального устрою України складають, (рис. 1.2.1): Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. До складу України входять: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ та Севастополь.

Необхідно відзначити значну кількість залізничних та автомобільних шляхів. Протяжність автомобільних державних доріг в Україні становить 170 тис. км. З них близько 50 тисяч кілометрів — дороги загальнонаціонального значення, інші 120 тисяч — місцевого [14].

Рис. 1.2.1 Наявний регіональний поділ України

Мережа основних транспортних маршрутів поширена по всій країні і з'єднує всі великі міста України, а також надає транскордонні маршрути з сусідніми країнами.

Адміністративно-територіальний поділ на складові частини, засади й особливості стосунків між центром та органами місцевої влади завжди були предметом наукових у тому числі економічних досліджень.

Серед вітчизняних науковців, які проводили дослідження проблем регіонів можна визначити Бойко М. [6], Борушак М. [4], Мальська М. [41].

Серед висновків їх досліджень спільним є, що регіон як частина географічного простору становить цілісність природного середовища, господарства й населення. Тобто згідно з принципом регіонально-цілісного уявлення регіон розглядається як цілісна система, елементи якої перебувають в тісному взаємозв'язку.

Дослідники Бейдик О. О. [5], Папп В. В. [54], Школа І. М. [66] у своїх роботах розглядали особливості розвитку туристичних послуг, як

економічної складової за регіональним розподілом.

Зважаючи на відносини, які сформовані в даний час суб'єктами туристичної індустрії, і які виникають у результаті поділу ними спільної території, котра є місцем обслуговування туристичного руху, актуальним постає дослідження визначення термінології, пов'язаної з туристичним регіоном та простором.

Згідно з словником географічних термінів регіон розглядається як велика індивідуальна територіальна одиниця [37].

Багатовимірність і міждисциплінарність регіональної проблематики, порушеної різними науковими дисциплінами, обумовлює чимало визначень регіону. Оскільки проблематика даної роботи спрямована на просторово-економічну перспективу, точку виходу до аналізу проблем туристичного простору становитиме трактування регіону в економічній географії та економіці.

Тобто, регіони виокремлюють за ознакою внутрішньої подібності відносно деяких властивостей, за однорідністю, або відмінністю від навколишніх територій.

Серед науковців поняття «регіон» не має сьогодні однозначного тлумачення. У визначенні [31] «регіон» – це одна з одиниць територіальної структури національної держави, ланка адміністративно-територіального поділу субнаціонального рівня, де діють регіональні владні інститути з визначеними повноваженнями і відповідними фінансовими ресурсами для їх реалізації та відбувається регіональний політичний процес.

Жукова М. визначає регіон, як територію в адміністративних межах країни, що характеризується такими основоположними характеристиками: комплексністю (системність, багатоаспектність подій та явищ, що вимагає їх повноти аналізу при дослідженні та управлінні, цілісність (розуміємо як внутрішню єдність, пов'язаність усіх складових у єдине ціле), спеціалізацією (ступенем участі регіону у територіальному поділі праці) і керованістю (наявністю політико-адміністративних органів управління).

Враховуючи вплив природних і соціально-економічних чинників на розвиток туризму в Україні територію держави можна структуризувати на туристичні регіони з визначенням їх місця в туристичному просторі.

В енциклопедичному визначенні «туризму» наведено два тлумачення терміну «туристичний регіон». Згідно першого туристичний регіон розглядається як територія, якій належать спеціальні заклади, які надають послуги, що необхідні для організації відпочинку, навчального процесу або оздоровлення. За другим визначенням туристичний регіон є групою країн, які мають подібні умови розвитку і характеризуються спільністю генезису і взаємозв'язком компонентів туристичної індустрії [11].

Фахівці туристичної галузі визначають, що формування туристичного продукту, в першу чергу, здійснюється за відповідними видами туризму, які існують або є можливості для розвитку на окремих територіях.

Серед них можна виокремити: екотуризм, розважальний, рекреаційно-оздоровчий, спортивний, професійно-діловий, науково-пізнавальний, паломницько-релігійний, ностальгічний, шоп-тури та окремі екзотичні види туризму(дегустаційні, гастротури, секстури).

Природні умови та наявність відповідної інфраструктури сприяють розвитку того чи іншого виду туризму табл. 1.2.1.

Таблиця 1.2.1

Умови розвитку туризму [26]

Види туризму	Обов'язкові умови				
	Логістичне сполучення	Природно-кліматичні ресурси	Культурно-історичні локації	Водні ресурси	Лікувально-оздоровчі ресурси
1	2	3	4	5	6
Розважальний (організований, не організований)	+	-	+	-	-
Професійно-діловий	+	-	-	-	-
Освітній	+	-	-	-	-
Пізнавальний	+	-	+	-	-

Продовж. табл. 1.2.1

1	2	3	4	5	6
Спортивний (екстремальний, спортивний відпочинок)	+	+	-	-	-
Паломницько- релігійний (організований, не організований)	+	-	+	-	-
Лікувально- оздоровчий (лікувальний, профілактичний, сімейний)	+	+	-	-	+
Ностальгичний (подієвий, пам'ятково- історичний)	+	-	+	-	-
Шоп-тури	+	-	-	-	-
Екотуризм (гірський, сілський, водний)	-	+	-	+	+
Екзотичний (дегустаційні, гастротури, секстури)	+	-	-	-	-

Наявність, або відсутність можливостей та умов туристичної привабливості сприяє розмежуванню регіонів, або інших територіальних одиниць у реалізації видів туристичних послуг.

Наявність умов до туристичних подорожей в межах територій можна розподілити за факторами впливу.

Автори [51] «туристичний регіон» дають визначення – територія, яка має велику мережу спеціальних споруд і послуг, необхідних для організації відпочинку чи оздоровлення.

Необхідно відзначити, що зважаючи на просторово – географічні, культурно – історичні, економічні особливості, розвиток туризму в Україні має специфіку в територіальному розподілі, через прив'язаність подорожуючих до природних та історико-культурних ресурсів.

Дослідники туристичної індустрії в регіонах виділяють також

особливості за розмежуванням туристичної діяльності. Так в своїй роботі [75] Школа І. М. стверджує, що «рекреаційний (туристичний) регіон – група рекреаційних районів у межах певних територій, що характеризуються спільністю природних, історико-культурних ресурсів, єдиною інфраструктурою».

За визначенням Кіптенко В. К. [28] основними критеріями виокремлення туристичних регіонів є:

- туристичні пам'ятки території (здебільшого природні, а також антропогенні);
- характер туристичної інфраструктури;
- туристичний рух (розглядається також як підтвердження коректності виокремлення регіону і як міра його значимості та привабливості).

На зламі ХХ-ХХІ ст. два перших критерії дещо втратили своє значення. Сучасний туризм уже не так тісно пов'язаний зі своєю матеріальною базою (інфраструктурою) і може розвиватися на територіях, які не мають спеціального оснащення. Однак дедалі слабшають зв'язки з природним довкіллям. Для туриста більш важливими виявляються культурні пам'ятки, додані людиною до природних цінностей (історична спадщина, пам'ятки архітектури, парки розваг тощо) [29].

Туристичний простір можна розглядати як з географічного, так і з економічного погляду. Однак беручи до уваги важливе економічне значення туризму, як виду діяльності, визначення «туристичний простір» розглядати з позицій регіональної економіки.

Туристичний простір суттєво відрізняється від простору не пов'язаного з туризмом. За визначенням С. Вовканич [10] простір – це не тільки територія, що постійно огорожена парканом, навіть із відповідною архітектурою, а вектор, дороговказ напрямків взаємодій, динамічне середовище з розвиненими елементами духовних, матеріальних продуктивних сил та ресурсів.

Туристичний простір є функціонально окремою частиною (підпростором) географічного простору, який розуміють як простір, створений з природних елементів оболонки Землі (природне середовище), результатів людської діяльності в цьому середовищі (економічне середовище), а також середовища людини в суспільному розумінні. Такий туристичний простір є функціонально окремим підпростором географічного і суспільного простору, є витвором людини, яка використовує географічне середовище з туристичною метою, а мотивацією її виникнення і розвитку є потреба у відпочинку, пізнанні та отриманні вражень.

Науковці розрізняють такі види туристичного простору [41]:

- реальний або формальний, який ідентифікують з простором, облаштованим, переважно, готелями, закладами харчування і супутньою базою, яку називають матеріально-технічною базою туризму);
- функціональний, який відображає туристичну активність людини в географічному просторі;
- перцепційний або перцепційно-ментальний, який складає індивідуальну або групову уяву (віртуальне сприйняття) реального туристичного простору.

Основними властивостями туристичного простору є [41]: нестабільність, зумовлена динамічністю розвитку туризму і його циклічністю в часі; неоднорідність як в географічному просторі, так і щодо форм облаштування; непостійність, оскільки складається з функціонально пов'язаних дисперсивних (непоєднаних) елементів.

Використання простору у туристичній діяльності відбувається багатоаспектно, що може спричиняти незручності чи перешкоди для інших видів господарювання у межах цієї місцевості.

Під економічним регіоном потрібно розуміти, насамперед, виробничо-сервісний територіальний комплекс, який вирізняється з-поміж сусідніх йому територій конкретними формами благоустрою.

Основу даного комплексу становить економічний устрій на етапі

формування або уже сформованого економічного устрою, елементи котрого взаємопов'язані між собою та навколишнім середовищем, відносинами співіснування та взаємозалежності, а з оточенням – інтенсивними взаєминами. Серед суспільно-економічних регіональних функцій можна виділити туристичну функцію, що дозволяє виокремити з економічного регіону туристичний.

На відповідній туристичній території проводять діяльність суб'єкти туристської сфери, які об'єднують зусилля по спільному збуту послуг, розподілу між собою ринків збуту, проведення спільного маркетингу, науково-дослідних робіт і фінансових вкладень.

На думку українського вченого Панкової Є., туристичний регіон – це територіально-туристична система, яка поєднує кілька туристичних районів, що мають свої специфічні особливості і об'єднані географічними, історичними, ресурсними факторами [53].

У свою чергу Борушак М. розглядає туристичний регіон як географічну територію, яку турист, або туристичний сегмент вибирає з метою подорожі.

Така територія містить споруди, необхідні для перебування, розміщення, харчування і організації дозвілля туристів. Регіон є єдиним туристичним продуктом і конкурентоспроможною одиницею та повинен здійснювати управління як стратегічна комерційна одиниця.

Таким чином, туристичний регіон є територією, на якій присутній наявний туристичний потенціал, має туристичні об'єкти та надає послуги такої якості, на яку очікує клієнт (турист). Туристичним регіоном можуть бути: окремі комплекси, місцевість, район, область, країна або навіть група країн, які турист вибирає під час своєї подорожі [7].

Привабливим для подорожуючих є регіон, котрий має певний туристичний благоустрій, інфраструктуру та об'єкти, використання яких і визначають цінність перебування на даній території. Ще одним елементом є комунікаційна доступність, яку забезпечує мережа залізниць, автомобільних доріг, морських та річкових шляхів, а також система транспортних

сполучень.

У роботі [66] наведені такі класифікації:

- з огляду на фактичне використання цінностей, рівень благоустрою і туристичного руху: реальний туристичний регіон (благоустроєний і відвідуваний туристами) та потенційний (благоустроєний, але ще не є відповідно обжитим, що обмежує туристичний рух);
- з огляду на домінантний тип туристичних цінностей, рівень туристичного благоустрою, а також просторовий розподіл туристичного руху: прибережний регіон, приозерний, низинний, гірський, регіон у зоні височини;
- з огляду на різне розміщення туристичної території попиту і пропозиції: метрополійний туристичний регіон, периферійний туристичний регіон;
- у залежності від просторової форми (устрою): вузловий туристичний регіон (як правило, виникає поблизу міста, яке, стосовно туристичного руху, має розподільний характер), смуговий (його утворення пов'язано з привабливими цінностями природного середовища – наприклад, вздовж морського узбережжя, гірських хребтів) і багатопросторовий (зазвичай, багатофункціональний, обмежений природним або політичним способом, наприклад, острови);
- зважаючи на залежність від мети приїзду: спеціалізований туристичний регіон (виконує, як правило, одну функцію, наприклад, оздоровчі регіони, релігійні), багатофункціональний (дозволяє реалізувати різні цілі приїзду, наприклад, відпочинок, навчання, розваги тощо);
- з огляду на життєвий цикл регіону: на етапі геологорозвідувальних робіт, впровадження, розвитку, консолідації, застою, падіння/відновлення;
- з огляду на рівень привабливості туристичних цінностей і рівень організації послуг, що надаються туристам (на міжнародному рівні, загальнодержавному, регіональному, місцевому).

На основі проведеного аналізу можна визначити, що туристичні процеси відбуваються перш за все на локальному рівні, а тому туристичні території найчастіше за величиною відповідають мікроекономічним регіонам.

Виокремлення туристичного регіону є можливим насамперед на рівні локальних територіальних одиниць. У контексті інтеграції туристичного регіону в туристичний простір ключовою суспільно-економічною регіональною функцією є туристична функція, що дозволяє виокремити з економічного регіону туристичний.

З точки зору економічного устрою, туристичний регіон є локальним просторово визначеним об'єктом економічної діяльності, на якому розташовані туристичні локації та інфраструктура, проводять економічну діяльність у своїх інтересах відповідні суб'єкти діяльності який має цінність для відвідування та перебування подорожуючих осіб.

У наступному підрозділі нами буде досліджено методичні основи дослідження туристичного потенціалу регіону.

1.3 Методичні основи оцінки туристичного потенціалу регіону

На сьогодні є ряд методичних підходів до оцінювання рекреаційних ресурсів та потенціалу рекреаційно туристичних територій. Об'єктом оцінювання в них виступає екосистема (природне середовище), територіальна рекреаційна система, окремі її підсистеми, елементи підсистеми. Найчастіше потенціали окремих рекреаційних ресурсів території оцінюються в натуральних показниках на основі розрахунку їхньої рекреаційної місткості, площ, зайнятих рекреаційними територіями, вартісної оцінки.

Оцінювання природного рекреаційного потенціалу, проведене за

допомогою натуральних показників, дає змогу вирішити завдання планування розвитку та розміщення рекреаційних закладів, субгалузей територіального рекреаційного комплексу, аналізувати рівень і пропозиції їхнього розвитку, має чітко виражену практичну спрямованість. Розроблена Черчик Л. М. методика компонентної оцінки туристично рекреаційного потенціалу територій, визначає сукупну можливість природних рекреаційних ресурсів задовольняти рекреаційні потреби людей з урахуванням запасів та норм їх використання [72].

Зелінський І. для оцінки рекреаційного потенціалу пропонує методичний підхід, який зводиться до проведення оцінки на 4-х етапах.

На першому етапі здійснюється оцінка об'єктів природного потенціалу регіону, які можуть бути використані з рекреаційною метою. На другому етапі – оцінка рівня використання природного потенціалу регіону з рекреаційною метою, на третьому – оцінка стану та використання рекреаційно-оздоровчих закладів та відповідної інфраструктури на території регіону. Четвертий етап, протягом якого проводиться оцінка ефективності рекреаційно-оздоровчого забезпечення в регіоні, є завершальним. Такий підхід має насамперед ресурсне спрямування, що є, безумовно, важливим для нашого дослідження. Так, необхідним у процесі оцінки РПР є аналіз історико-культурних, фінансових, трудових, матеріально-технічних та, безперечно, природних рекреаційних ресурсів. При цьому слід сконцентрувати увагу й на якості вказаних ресурсів, що буде визначати конкурентні переваги регіону в можливості забезпечити надання рекреаційних послуг [16; 25].

За допомогою бальної оцінки Бейдик О. запропонував визначати ресурсно-рекреаційний рейтинг території. На підставі відповідних кількісних показників, експертного підходу, значного експедиційного досвіду, з використанням п'ятибальної шкали визначали актуальні та потенційні рекреаційно-туристичні ресурси території України по областях з виділенням семи основних ресурсно-рекреаційних блоків (суспільно-географічний,

природний, природно-атропогенний, архітектурно-історичний, інфраструктурний, біосоціальний, подієвий), які оцінювали в амплітуді 1-5 балів. Для зручності оцінки визначали мінімальний та максимальний критерії (крайні позиції – 1 і 5 балів).

У деяких випадках бальну оцінку відповідного рекреаційного ресурсу (спелеологічні, рослинні ресурси та ін.) проводили за декількома складовими. Інтегральний бал визначали ранжуванням (теж за п'ятибальною системою) сум складових бальних оцінок [4].

Заслуговує на увагу досвід Великої Британії, де на загальнонаціональному рівні виділено «найкрасивіші території» на засадах бальної оцінки природного середовища з урахуванням горизонтального та вертикального поділу території, лісистості, вікового і породного складу лісів, наявності водойм, кліматичних умов, заболоченості території, антропогенного впливу на ландшафти, наявності пам'яток історії та культури. «Найкрасивіші території» дуже популярні серед населення і виділені в США, Чехії, Словаччині, Іспанії, Польщі та ін. Хоча з погляду рекреалогії мінусом такої методики є відсутність оцінки, наприклад, бальнеологічних ресурсів.

Шабардіна Ю. В., досліджуючи рекреаційний потенціал, пропонує здійснити його діагностику через призму двох складових: оцінку рекреаційної активності, зокрема через показники активності щодо задоволення рекреаційних потреб в оздоровленні й відпочинку, в послуг закладів культури, в туристичних послуг [74].

Отже, визнаючи значний науковий доробок, який сьогодні існує у сфері методології оцінювання ресурсного потенціалу рекреаційного туризму, потрібно наголосити на тому, що необхідним є подальше удосконалення підходів, розроблення комплексної системної оцінки ресурсів та визначення їх цінності для досягнення ефективного розвитку рекреаційного туризму. Критеріями оцінки є рівні привабливості, інфраструктура, рівень деградації навколишнього середовища, доступність та ін.

Таблиця 1.3.1

Групи факторів для оцінювання потенціалу туристичної галузі
регіону [2]

Група	Фактори
1	2
Історико-культурна спадщина	– насиченість території історико-культурними пам'ятками; – рівень значущості історико-культурних пам'яток (світове, національне, державне надбання); – кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей, що розраховується задля порівняння різних територій для розвитку історико-культурного туризму; – історична, культурна, інша цінність пам'яток; – сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів
Природно-рекреаційні умови та ресурси	рельєф, водні об'єкти, ландшафти та зонування територій, ґрунти, гідромінеральні ресурси, сільськогосподарські угіддя, корисні копалини, ліси, клімат та біоклімат тощо
Інфраструктура	– забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів; – кількість місць у засобах розміщення; – коефіцієнт завантаження засобів розміщення; – прибуток із розрахунку на 1 місце у закладах розміщення; – кількість працівників означеної галузі; – середня площа засобів розміщення в розрахунку на 1 місце, м² ; – кількість підприємств ресторанного господарства; – кількість посадочних місць у підприємствах ресторанного господарства в розрахунку на тисячу жителів регіону; – товарообіг підприємств ресторанного господарства
Інформація	– законодавча база щодо питань розвитку та використання засобів масової інформації; – рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій; – технологічні можливості використання інформаційних систем та технологій суб'єктами туристично-рекреаційної діяльності; – наявність спеціалізованих інформаційних продуктів для туристично-рекреаційної сфери
Фінанси	– державні дотації у сферу туризму та рекреації; – кошти споживачів, сплачені за туристично-рекреаційні послуги; – кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розроблення та впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів; – фінансування заходів, ужиття яких спрямоване на підвищення рівня обслуговування туристів та якості послуг, що надаються

Продовж. табл. 1.2.1

Інвестиції	– Обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу; – обсяг реальних та портфельних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу; – кількість укладених договорів з інвесторами; – кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію та модернізацію туристично-рекреаційних підприємств; – кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств туристично-рекреаційної інфраструктури; – кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності
Управління	– Нормативно-правові акти, що регулюють діяльність туристично-рекреаційної сфери; – показники ефективності управлінської праці; – коефіцієнт оперативності роботи апарату управління; – надійність системи управління; – стабільність системи управління
Соціальні умови	– Кількість працівників туристично-рекреаційної сфери; – кількість навчальних закладів усіх видів, які здійснюють підготовку спеціалістів туристичного профілю; – ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів для підготовки спеціалістів туристичного профілю.
Кадрове забезпечення	– Ринок робочої сили, який забезпечує туристично-рекреаційні підприємства обслуговуючим персоналом; – експерти та консультанти з підбору кадрів; – навчальні заклади різних рівнів, які забезпечують підготовку спеціалістів для сфери туризму та рекреації; – навчальні заклади, які забезпечують підготовку спеціалістів економічного та юридичного профілів
Екологічні умови	Рівень забрудненості повітряного басейну, водних об'єктів, забруднення ґрунтів, наявність електромагнітних хвиль, шум, радіаційне забруднення
Архітектурно-естетичні умови	Наявність заповідників, пам'яток архітектури та містобудування, археології, історії, природи, культури

Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу території вимагає системи показників, що характеризують його складові компоненти. Так, до показників оцінки ресурсної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу, на нашу думку, можна віднести:

- 1) потенціал природних ресурсів за окремими категоріями;
- 2) ступінь освоєння природних туристичних ресурсів;
- 3) рекреаційна місткість території;

- 4) норми припустимого рекреаційного навантаження на території;
- 5) стійкість природних комплексів до рекреаційного навантаження;
- 6) насиченість території історико-культурними пам'ятками;
- 7) рівень значущості історико-культурних пам'яток;
- 8) кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей;
- 9) історична, культурна, інша цінність пам'яток;
- 10) сучасний стан та рівень збереженості історикокультурних ресурсів.

Оцінка елементів економічної та інфраструктурної компонент туристично-рекреаційного потенціалу обумовлює, зокрема, визначення показників як:

- забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів;
- кількість місць, коефіцієнт завантаження, прибуток із розрахунку на 1 місце у засобах розміщення;
- середня площа засобів розміщення з розрахунку на 1 місце;
- кількість підприємств та кількість посадкових місць на підприємствах ресторанного господарства з розрахунку на тисячу жителів регіону;
- товарообіг підприємств ресторанного господарства;
- кількість засобів масової інформації в регіоні;
- рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій;
- державні дотації у сфері туризму та рекреації;
- кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розробку й впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів;
- фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня обслуговування туристів та якості послуг, що надаються;
- обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу;

- кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію й модернізацію туристично-рекреаційних підприємств;
- кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств туристично-рекреаційної інфраструктури;
- кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності;
- нормативно-правові акти, що регулюють діяльність туристично-рекреаційної сфери;
- показники ефективності управлінської праці.

Щодо проведення дослідження соціальної компоненти пропонується використовувати такі основні показники:

- 1) кількість працівників туристично-рекреаційної сфери;
- 2) кількість навчальних закладів усіх видів, яким здійснюють підготовку спеціалістів туристичного профілю;
- 3) ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів з підготовки спеціалістів туристичного профілю [52].

Вибір методу дослідження туристичного потенціалу значною мірою залежить від етапу та об'єкта моніторингу. За етапом оцінювання можна виділити попереднє оцінювання можливостей туристичної придатності ресурсу або їх сукупність та підсумкове оцінювання можливостей використання ресурсу для формування конкретного туристичного продукту [71].

Таким чином, оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіону (територій) – важливий інструментарій управління розвитком туристичної сфери в країні, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності. Очевидно, що без належної системи моніторингу та оцінки суттєво ускладнюється розробка стратегічних програм розвитку туризму, ефективне використання наявних туристичних ресурсів, їх охорона і розвиток, виникають труднощі щодо залучення інвестицій у регіональний розвиток галузі.

У методиці оцінки туристично-рекреаційних територій, запропонованої в Донецькому інституті туристичного бізнесу, дослідженню підлягають 70 факторів (або параметрів), об'єднаних у 8 блоків: рельєф, водний об'єкт, рослинний покрив, естетичний потенціал, культурно-просвітні об'єкти, культові об'єкти, установи відпочинку, техногенні параметри [15].

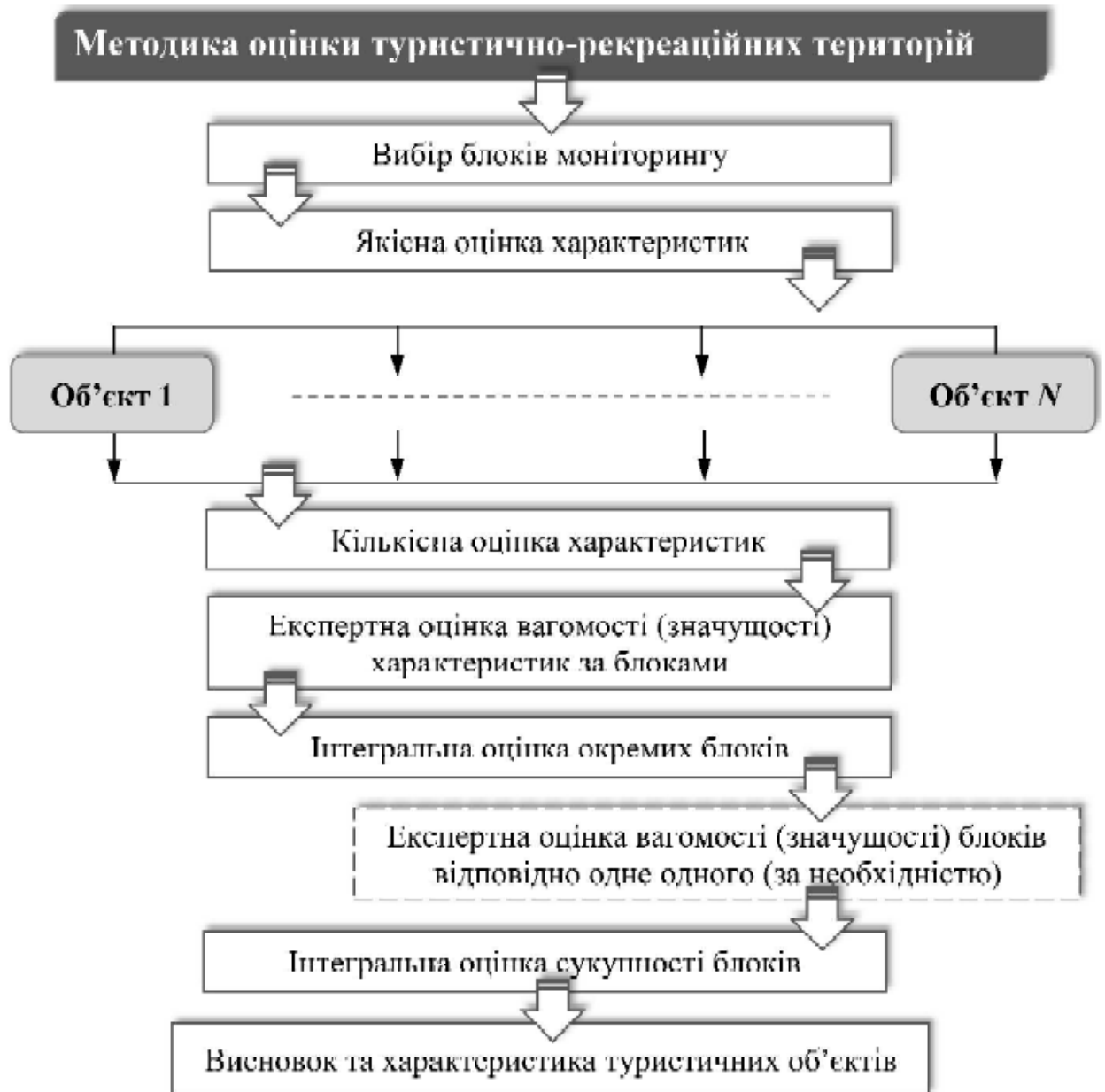

Рис. 1.3.1 Алгоритм оцінки туристично-рекреаційних об'єктів та територій [15]

Отже, використання системного підходу до визначення туристичного потенціалу дає змогу чітко визначити його місце в структурі економічного

потенціалу і спрямувати його використання у відтворювальні процеси та позитивні структурні зрушення в регіональних соціально-економічних системах. Аналіз та зіставленні основних методик оцінювання туристичного потенціалу, його складових свідчить, туристичний потенціал є одночасно і ресурсом і резервом інноваційного зростання при високому рівні популярності та доступності туризму в регіонах.

У наступному розділі нами буде здійснено оцінку стану та розвитку туризму в Тернопільській області.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

2.1 Оцінка туристичного потенціалу Тернопільської області

Необхідна умова розвитку туризму – туристичний потенціал, який може оцінюватися в різних масштабах: на рівні світу, країни, району. Туристичний потенціал є сукупністю органічно взаємопов'язаних природних і матеріальних засобів, які в процесі взаємодії здатні виробляти продукцію або продукт. Будь-яке збільшення кожного ресурсу веде до зростання туристичного потенціалу. Використання туристично-рекреаційних ресурсів, тобто природних, лікувально-оздоровчих, культурно-історичних, розважальних об'єктів, які можуть бути використані для організації туристичної діяльності, здатне підвищити потенціал області за рахунок збільшення економічно-матеріальних надходжень від туристичних, оздоровчих та рекреаційних послуг для зовнішніх і внутрішніх споживачів, відновлення і забезпечення умов для ефективного функціонування подальшого розвитку [47].

Тернопільська область має значний рівень туристичного потенціалу, оскільки саме на її території містяться значні ландшафтні, історико-культурні, рекреаційні ресурси. Необхідні умови для активізації розвитку туристичного потенціалу створюють також вигідне географічне розташування області, багата флора і фауна, проведення різних фестивалів та ярмарок, історична та пізнавальна спадщина та достатня кількість колективних засобів розміщування. Крім того, достатньо сприятливий екологічний стан області та відносно невисока концентрація промисловості, теж відіграють не останню роль у розвитку туристичного потенціалу області [69].

Для області характерний значний туристично-рекреаційний потенціал:

мережа транспортних сполучень, культурна спадщина, розвинута туристична індустрія. Цей потенціал – конкурентоспроможний, оскільки його складовими є природа, історія, клімат, а також – лікувально-бальнеологічні можливості. Тут зосереджені запаси мінеральних вод «Нафтуса» і «Моршинська», синя глина, торфи та лікувальні грязі, що сприяє розвитку туристичного бізнесу.

У області нараховується 18 санаторно-курортних закладів, з яких – 10 санаторіїв, 5 санаторіїв-профілакторіїв, 3 бази та інших відпочинкових зон. До найвідоміших санаторіїв належать: офтальмологічний санаторій «Барвінок» (Зборівський район, неподалік м. Почаїв), бальнеологічний – «Збруч» (розташований в санаторії «Медобори», серед лісового масиву на межі Тернопільської та Хмельницької областей), а також – бальнеологічний, грязьовий – «Медобори» (знаходиться на відстані 20 км від Тернополя, на 16 га мальовничих Подільських Товтр) [12]. У санаторії «Барвінок», крім лікування офтальмологічних захворювань, займаються лікуванням органів дихання, опорно-рухового апарату та нервової системи, а також тут практикується кліматотерапія і лікувальний масаж. У санаторії «Збруч» лікують захворювання нирок, сечостатевої, ендокринної, дихальної систем, лікувальний заклад створений на базі Новозбручанського джерела мінеральних вод. Санаторій «Медобори» займається відновленням здоров'я після перенесених інфарктів, цереброваскулярних порушень, лікують захворювання серцево-судинної системи та органів травлення, допомагають при патології розвитку вагітності тощо.

У області нараховується більше 100 об'єктів спелеології: печери «Кришталева», «Озерна», «Млинки», тощо. Печера «Оптимістична» вважається найбільшою за своїми розмірами у Європі, а також – найоб'ємнішою у світі серед гіпсових печер. Печера «Кришталева» пристосована для масового туризму, довжина електрифікованого маршруту складає 2800 м. Нещодавно до числа туристично-обладнаних печер додалася також печера «Вертеба» поблизу с. Більче-Золоте. До основних природних

об'єктів екскурсійного туризму належать: Кременецькі гори, Товтровий кряж, Дністровський каньйон і карстові печери.

Заповідники і заказники Тернопільщини займають приблизно 8,9 % території області. Тут нараховується 419 пам'яток природи, 89 заказників, 18 парків-пам'яток садового мистецтва, 9 дендропарків, 4 заповідні урочища, 3 ботанічні сади, державний природний заповідник «Медобори» і регіональні ландшафтні парки «Зарваниця» і «Загребелля». Флора Тернопільщини налічує чимало реліктових видів, серед яких – осока біла, осока низька, хвощ великий, молочай багатобарвний тощо. Деякі рослини занесені до Червоної книги України. Державний природний заповідник «Медобори» знаходиться в межах Гусятинського і Підволочиського районів області, його створено з метою збереження унікальних природних комплексів Подільських Товтр (Медоборів). Товтри – це вузькі горбисті пасма, ізольовані горби, що підіймаються над прилеглою територією на 60-100 м. Заліснена частина Товтр (у межах України) відома своїми медоносними рослинами, звідси походить їхня інша назва – Медобори. Ця височина простяглася від селища Підкамінь Львівської області через Тернопільську та Хмельницьку, а також через Молдову – аж до Румунії.

До рукотворних пам'яток природи належить відоме Тернопільське озеро, площа якого сягає 400 га, розташоване на річці Серет, на місці численних боліт, які тут знаходилися. Озеро було створене ще у XVI ст., під час розбудови оборонних споруд міста. У водоймі колись розводили щук, карасів, карпів, сомів та окунів. Однак, на початку XX ст. озеро почало заростати мулом, і було відновлене і розчищене у 50-их роках. Окрасою водойми був Великий фонтан, стара конструкція якого затонула у 2003 р., однак у 2007 р. фонтан частково відновили, його функція полягає у тому, щоб створити штучне перемішування води і запобігти замуленню водойми.

У регіоні знаходиться знаменитий Дністровський каньйон, який утворений річкою Дністер і розміщений на межі Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької та Хмельницької областей. Його загальна

довжина дорівнює близько 250 км, він вважається найбільшим каньйоном у Європі. У 2008 р. завдяки інтернет-опитуванню був визнаний одним із семи природних чудес України. Для Дністровського каньйону характерний своєрідний мікроклімат, у його долинах температура є вищою, ніж на рівнині. Долини рік – лівих притоків Дністра, теж часто каньйоноподібні, тут зустрічаються водоспади, наприклад Русилівський каскад або ж знаменитий Джуринський водоспад біля с. Нирків, найвищий водоспад рівнинної частини України.

До архітектурних пам'яток Тернопільщини належать замки XIV–XVII ст., православні і католицькі храми, унікальні сакральні дерев'яні споруди, ратуші, палаци, старовинні кам'яниці тощо. Хоча на Тернопільщині збереглося найбільше в Україні замків, проте практично всі перебувають на різній стадії руйнування. Одним із небагатьох винятків є Збаразький замок. Він розташований на Княжій горі, біля центру старого Збаража. Першу кам'яну фортецю тут заклав князь Дмитро Корибут. Цю споруду двічі руйнували татарські орди, згодом замок був відновлений за проектом італійського архітектора під керівництвом інженера Андреа дель Аква. Першопочатково перебуваючи у не кращому стані, порівняно з іншими замками, він був фахово відреставрований, і на сьогодні перетворився у першокласний музей та туристичний комплекс. Також було розпочато підйом з руїн Бережанського замку (споруда збережена на 60-70 %), проте через брак коштів роботи ідуть дуже повільно. На території функціонує невеличкий музей. Частково відновлено замок у Скалаті. Найбільш мальовничі замки знаходяться у селі Язлівець – Язловецький, Кременецький, Сидорівський, Теремовлянський замки [47].

В обласному центрі збереглася також основна будівля Старого замку. Тернопільський замок, зведений на лівому березі річки Серет з метою охорони південно-східних кордонів Речі Посполитої від нападів кримських татар, є символом Тернополя і вважається його найдавнішою будівлею. Кременецький замок – старовинна фортеця, від якої залишилися лише руїни

після того, коли у 1648 р. загони козацького полковника Максима Кривоноса майже зрівняли фортецю з землею. Дивом уціліли залишки надворотової вежі з готичним арочним проїздом, башта над новим будинком і шматки стін. Найзначніші твердині області об'єднані у Національний заповідник «Замки Тернопілля».

До видатних сакральних пам'яток відносяться: Домініканський костел у Тернополі (XVII ст.); костел Різдва Богородиці (XVII ст.) Вірменський костел (XVIII ст.) та Собор Святої Трійці (XVIII ст.), які знаходяться у Бережанах; оборонна Успенська церква у Збаражі (XVII ст.), а також – комплекс монастиря бернардинів (XVII ст.). Вражає незвичними бароковими формами костел Пресвятої Трійці у Микулинцях. Цей храм був відреставрований храм і, по суті, унікальним для даної місцевості. Вірменський костел у Бережанах (XVIII ст.) споруджений у стилі рококо (пізнього бароко) на кошти місцевого жителя Деодата Горбача, цю споруду охороняв високий мур, який перетворював костел на один з елементів оборонної фортифікаційної лінії. У центрі Бережан, фасадом до площі Ринок розміщений Собор Святої Трійці (XVIII ст.), який колись поєднував у своїй архітектурі готично-ренесансні форми, проте через численні перебудови його стиль значно змінився.

Оборонна Успенська церква у Збаражі, зведена на початку XVII ст., належить до найдавніших архітектурних пам'яток міста, які збереглися до наших днів. Особливу увагу відвідувачів привертають оборонна дзвіниця храму та сонячний годинник. У Збаражі також знаходиться комплекс монастиря бернардинів (XVII ст.). До складу цього комплексу входять: костел святого Антонія (1723 р.), зведений у стилі бароко, келії бернардинів (1627-1637 р.), дзвіниця (1746-1755 р.) і оборонні мури (1627-1637 р.) Ця обитель з костелом були засновані князями Збараськими, а завершив будівництво Януш Вишневецький разом з дружиною Євгенією.

На території області знаходяться храми східного обряду, найвидатнішими з яких є: монастирська василіянська церква Преображення

Господнього у с. Підгора біля Теребовлі, церква Воздвиження Чесного Хреста в обласному центрі, яка розташована біля ставу, Спасо-Преображенська церква у с. Залужжя біля Збаража, Свято-Миколаївська церква у Бучачі, Успенська церква у Підгайцях та інші. Також тут розташовані три костели в готичному стилі: костел Успіння Діви Марії у селі Біще, костел Пресвятої Трійці у селі Підгайці, костел св. Антонія у селищі Залізці та колишні оборонні храми, які знаходяться у руїнах.

Порівняно з сусідніми областями, на Тернопільщині збереглося менше дерев'яних храмів. Дерев'яна церква Успіння Богородиці (XVII ст.) прикрашала Микулинецьку частину Тернополя, через два століття цей храм розібрали, а на його місці спорудили кам'яний, який був майже повністю знищений у 1962 р. Нині церкву відбудували. У передмісті Бережан притулилася дерев'яна церква святого Миколая (XVII ст.), яка вважається шедевром давньої архітектури. На території старого міста Чорків розташовані два дерев'яні храми: церква Вознесіння Христового та Успенська церата. Наразі, обидві церкви відреставровані і перебувають у задовільному стані. Досить популярним об'єктом є церква Преображення Господнього, яка знаходиться у селі Підгірці. Загалом, велика кількість дерев'яних споруд розкиданих по різних селах Тернопільщини залишаються невідомі широкому загалу туристів.

Серед пам'яток містобудування виділяється будівля Міської ратуші у Бучачі (XVIII ст.) та єзуїтський колегіум (XVIII ст.) у Кременці. Міська ратуша розміщена у нижній частині Бучача. Фронтон головного фасаду увінчаний родинним гербом графів Потоцьких. Колись фасад споруди прикрашали 14 статуй, однак через історичні лихоліття до наших часів збереглися лише 9. Архітектор П. Гіжицький збудував ансамбль єзуїтського колегіуму, в якому гармонійно поєднуються стилі легкого і розкішного рококо з величчю та суворістю барокового стилю.

Варто згадати величний Вишнівецький замковий палац (XV–XVIII ст., у містечку Вишнівець, один із небагатьох палаців, де вже триває створення

музею; порівняно маловідомий Струсівський палац – маєток Голуховських, наразі тут знаходиться школа-інтернат; палац графа Бадені у Коропці (XVIII ст., знаходиться на стадії руйнування; палац Потоцьких-Реїв у Микулинцях, оточений парком, на території якого тепер лікарня; мисливський палац Потоцьких у селі Рай на околиці Бережан, що перебудований у школу-інтернат, яка функціонує й досі; садиба О. Вороніна у Білокриниці перебудована у коледж.

На території Тернопільської області знаходяться два чи не найвідоміші християнські святі місця Західної України. Свято-Успенська Почаївська Лавра є величезним комплексом з кількох храмів, келій та печер, до якого входить також віддалений на 2 км Свято-Духівський скит. Не менш давньою є й історія Марійського Духовно-Відпустового центру у Зарваниці. Тут розташована старовинна церква Пресвятої Трійці з Зарваницькою Іконою Богородиці, а на межі XX–XXI ст. було відновлено і розширено великий комплекс з чудотворним джерелом, собором, дзвіницею, хресною дорогою, купальнею та монастирем студитів. А неподалік – с. Заздрість, де на частково збереженому родинному обійсті створено садибу-музей Патріярха Йосипа Сліпого.

Збереглося також чимало святинь, які практично всі – у руїнах, а новіші (XIX – поч. XX ст.) – перебудовані до невпізнання. Найвідомішими є оборонна синагога у Підгайцях, перебудована з колишнього аріанського храму, синагога у Гримайлові та Сатанові. Цікава божниця з червоної цегли знаходиться у Струсові, неподалік від центру містечка. Загалом же у області можна оглянути біля трьох десятків синагог. А найкраще збереглася Гусятинська синагога, у котрій до недавнього часу розташовувався краєзнавчий музей [47].

Використанню рекреаційного потенціалу Тернопільської області сприяють об'єкти інфраструктури і сфери обслуговування. Високий рівень обслуговування забезпечують кваліфіковані спеціалісти із туристичної та готельно-ресторанної справи, які випускають місцеві заклади освіти.

У галузі туризму сьогодні працює 46 ліцензованих суб'єктів підприємницької діяльності, 13 туроператорів, 33 турагенти. Готельне господарство Тернопільщини представлене 66 готелями. Вони розміщені на території області нерівномірно. Більшість сконцентровано у Тернополі або поблизу обласного центру, а також у містах Заліщики, Чортків, Кам'янець-Подільський, Кременець.

На території Тернопільської області в Бережанському районі знаходиться туристичний кластер сільського туризму «Мальовнича Бережанщина», який було засновано в 2007 році. Його було створено для сприяння розвитку туризму в сільській місцевості та задоволення і захисту законних економічних, соціальних, творчих, національно-культурних, та інших спільних інтересів своїх членів.

Загальний вигляд компонентного складу та показників туристичного потенціалу Тернопільської області наведено в таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1

Компонентний склад, критерії та показники туристичного потенціалу
Тернопільської області [47]

Компоненти	Критерії	Показники
1	2	3
Туристично-рекреаційні ресурси	1. Природні ресурси та природно-антропогенні ресурси	Площа природоохоронних територій (122634,0268 га)
		Кількість національних парків, інших природоохоронних об'єктів (419 територій та об'єктів природно-заповідного фонду)
	2. Соціальні ресурси	Кількість архітектурних та культурно-історичних пам'яток (1936)
		Мережа музеїв, театрів, інших закладів розваг і атракцій (2067)
		Кількість найважливіших бісоціальних ресурсів (6)
Туристична інфраструктура	3.1. Розвиток туристичної індустрії	Кількість найважливіших подієвих ресурсів (38)
		3.1.1. Кількість суб'єктів туристичної діяльності (46)

Продовж. табл. 2.1.1

1	2	3
Туристична інфраструктура	3.2. Інфраструктура гостинності	3.2.1. Забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів (66)
		3.2.2. Забезпеченість території закладами ресторанного господарства для різних категорій туристів (234)
		3.2.3. Цінова конкурентоспроможність послуг у туристичних підприємствах (7,5)
		3.2.4. Якість обслуговування (7,2)
	3.3. Транспортна доступність	3.3.1. Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям, тис. Км на кв. км (405 км)
		3.3.2. Щільність залізних колій загального користування, тис. Км на кв. км (45,9)
		3.3.3. Кількість аеропортів (1)
4. Загальний імідж регіону, соціальне середовище	4.1. Якість життя населення	4.1.1. Кількість економічно активного населення (у % до загальної кількості) (61,2)
		4.1.2. Доходи на душу населення (31525)
	4.2. Підтримка розвитку туризму	4.2.1. Наявність програм розвитку туризму +
	4.3. Позитивний туристичний імідж регіону	4.3.1. Сформованість системи маркетингових комунікацій +
		4.3.2. Популярність туристичного бренду території (27%)
	4.4. Екологічна безпека	4.4.1. Щільність шкідливих викидів в атмосферу (4,4)
	4.5. Правова безпека	4.5.1. Кількість злочинів на 10 тис. Населення (39,6)

Аналіз природно-рекреаційних ресурсів та історико-культурного потенціалу області демонструє широкий обсяг можливостей для організації та розвитку різних видів туризму, лікування та відпочинку. Тернопільська область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, історико-культурний, промисловий, спортивний і діловий центр, а в області туризм має стати одним із пріоритетних напрямів розвитку.

Потужний природно-ресурсний, суспільно-історичний потенціал, його раціональне та повноцінне використання у Тернопільській обл., є передумовами забезпечення її стабільного та стрімкого соціально-економічного розвитку.

Для аналізу проблем, які стоять на шляху розвитку туристичного

потенціалу Тернопільської обл., а також, визначення необхідних комплексних заходів для усунення даних проблем, було виділено наступні ключові внутрішні сильні та слабкі сторони туристичного потенціалу Тернопільщини, а також можливості і загрози його розвитку та проведено SWOT-аналіз області який представлено в таблиці 2.1.2.

Таблиця 2.1.2

SWOT-аналіз туристичного потенціалу Тернопільської області [47]

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
– Вигідне геополітичне розташування, автомобільні, залізничні та повітряні сполучні шляхи міжнародного значення; – Велика кількість унікальних туристично-рекреаційних об'єктів (замки, церкви, пам'ятки архітектури тощо); – Наявність особливих територіальних особливостей (фольклор, традиції, звичаї, обряди); – Наявність значних рекреаційних територій; – Наявність значної мережі санаторіїв, санаторіїв-профілакторіїв, баз відпочинку; – Наявність різноманітного туристичного продукту; – Досить розвинена транспортна інфраструктура, висока щільність транспортних мереж.	– Незадовільний стан пам'яток природи, історії, культури, архітектури; – Низький рівень розвитку туристичної інфраструктури; – Незадовільний стан доріг та відсутність під'їздів до багатьох популярних туристичних об'єктів. – Недостатня кількість розроблених туристичних маршрутів в межах області; – Нераціональне розміщення об'єктів готельного господарства в області та низький рівень розвитку сфери обслуговування; – Низький рівень матеріально-технічної бази рекреаційної сфери; – Недостатнє туристично-інформаційне забезпечення туристів; – Недостатня кількість спеціалістів для реконструювання та відновлення історико-культурних пам'яток; – Невідповідність якості рекреаційних послуг міжнародним стандартам.
Можливості	Загрози
– Дослідження та ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу області; – Проведення масових заходів з метою ознайомлення з унікальними пам'ятками без розвинутої інфраструктури; – Розвиток потенціалу природоохоронних територій; – Проведення активної рекламно-інформаційної роботи щодо заохочення інвестування туристичної сфери; – Зробити туристичну діяльність однією з пріоритетних галузей економіки області;	– Велика конкуренція з потужним сусіднім курортним регіоном; – Недооцінка значення туризму для розвитку регіону; – Потреба в ремонті локальної транспортної інфраструктури; – Зміни в потребах і перевагах потенційних споживачів курортних послуг, як наслідок – втрата клієнтів; – Ймовірний відтік кваліфікованих кадрів у санаторно-курортному комплексі регіону; – Висока конкурентність європейських ринків, складність виходу на них;

Продовж. табл. 2.1.2

1	2
– Вихід туристичного потенціалу області на міжнародний ринок; – Участь у міжрегіональних та міжнародних виставках, ярмарках, бізнес-зустрічах; – Запровадження інноваційних технологій курортного обслуговування, бальнеологічного лікування та новинок світового ринку SPA-індустрії.	– Перенаправлення туристичних потоків області в інші західні регіони та країни ЄС; – Неприятливий інвестиційний клімат.

Отже, Тернопільська область має достатньо великий туристичний потенціал для розвитку туристичної сфери на її території. Але поруч із позитивними передумовами його розвитку невирішеними залишається низка проблем:

- низький рівень розвитку надання транспортних послуг усіх видів, особливо міжміського сполучення в межах області. Головними причинами є: часті відміни рейсів, поганий стан транспортних засобів пересування та відсутність чіткої інформації про розклад рейсів або складність її отримання;

- поганий стан більшості туристичних об'єктів, причинами якого є занедбані та напівзруйновані пам'ятки замково-палацової культури; незадовільний матеріально-технічний стан закладів культури та мистецтва; відсутність сучасних систем охорони;

- відсутність під'їздів до багатьох туристичних об'єктів та незадовільний стан доріг;

- недостатність інформаційного та рекламного забезпечення просування туристичних та інвестиційних можливостей у сфері туризму Тернопільської області:

- 1) брак змістовного представлення туристичного потенціалу та підприємств туристичної галузі на всеукраїнських та міжнародних туристичних та інвестиційних заходах;

- 2) відсутність розвитку мережі туристичних інформаційних центрів;

- недостатність фінансування з боку держави для розвитку туризму,

туристично-рекреаційного бізнесу, залучення інвестицій у туристичну галузь;

- недостатність фінансування та кваліфікованих спеціалістів для реставрації і відновлення історико-культурних, архітектурних пам'яток, раціонального використання та збереження туристично-рекреаційних і природних ресурсів;

- слабка взаємодія органів місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку туризму і рекреації в регіоні;

- недостатнє забезпечення професійними кадрами в галузі туризму і рекреації та неналежний рівень підготовки кадрів для туристичної галузі.

З метою розвитку туристичного потенціалу Тернопільської області необхідно проводити регіональну політику, спрямовану на використання можливостей області як туристичного регіону найближчим часом. Особливу увагу варто звернути на поширення позитивного іміджу області та реалізації існуючого туристичного потенціалу Тернопільської області [47].

Для цього необхідні такі заходи:

1. Сприяти збільшенню обсягів реалізації та використання механізмів державно-приватного партнерства для реалізації проектів з модернізації туристичної та транспортної інфраструктури, освоєння природних ресурсів (джерела мінеральних вод, лікувальних грязей), реконструкції, збереження та реставрації культурних пам'яток; розробити механізм надання туристичних об'єктів та природних ресурсів у довготривалу оренду за умов капітальної реставрації, належного утримання пам'яток архітектури, відкритого доступу до них, забезпечення умов збереження екології.

2. Подавати заявки на проведення великих заходів спортивного (світового та європейського рівня) та гуманітарного характеру (музичні, пісенні фестивалі та конкурси, тематичні фестивалі, виставки та ін.) з метою забезпечення завантажуваності готелів, розвитку внутрішнього туризму, зокрема активізації соціального, інвентивного, ділового, молодіжного видів туризму.

3. Розробити та реалізувати регіональні і місцеві програми розвитку інвестиційної діяльності на менш активних територіях, які володіють значним туристично-рекреаційним потенціалом, спрямовані на заміщення державного бюджетного фінансування проектів шляхом створення інвестиційних фондів, кластерів, інших об'єктів інвестиційної інфраструктури, залучення коштів іноземних інвесторів [17].

4. Розробити організаційно-економічні заходи системи підготовки, перепідготовки спеціалістів та підвищення кваліфікації кадрів у туристичній сфері, розвиток спеціальностей, яких не вистачає на туристичному ринку.

5. Розробити регіональними та місцевими органами влади інформаційні заходи, які будуть спрямовані на внутрішній ринок туристичних послуг, а саме серед місцевого населення, туристичних операторів та агенств, підприємств готельно-ресторанного бізнесу та санаторно-курортної справи, потенційних інвесторів позитивного європейського та вітчизняного досвіду створення садиб зеленого туризму, туристичних кластерів, підвищення рівня завантажуваності закладів розміщування, освоєння природних (в тому числі лікувальних) ресурсів.

6. Посилити популяризацію можливостей і переваг туристичного потенціалу Тернопільської області шляхом активної участі у регіональних, національних та міжнародних виставках, ярмарках, форумах представників туристичного бізнесу, готельно-ресторанного господарства, санаторно-курортних закладів, закладів культури та мистецтва, що сприятиме збільшенню потоку внутрішніх та іноземних туристів, залученню інвестиційних ресурсів для реалізації нових проектів у сфері туризму і рекреації на Тернопільщині [47].

Отже, беручи до уваги об'єктивні сприятливі передумови та окремі негативні аспекти розвитку туристичного потенціалу Тернопільської області пріоритетами державної регіональної політики мають стати покращення планування та більш ефективного використання туристично-рекреаційного та природно-ресурсного потенціалу території шляхом: довгострокового

комплексного науково-обґрунтованого стратегічного програмування та фінансування розвитку туризму і рекреації; рекламно-інформаційного та маркетингового забезпечення туристично-рекреаційної сфери у межах країни та за її кордоном; економічного стимулювання розвитку туризму та рекреації; реалізації механізмів державно-приватного партнерства у сфері інфраструктурних та туристичних проектів; покращення кадрового забезпечення розвитку туристичної галузі та готельного господарства, оптимізації загальної інфраструктури та інфраструктури туризму і культури; формування привабливого інвестиційного клімату для реалізації проектів у сфері туризму та рекреації.

У наступному підрозділі нами буде проведено аналіз туристичної діяльності та туристичної інфраструктури Тернопільської області.

2.2 Аналіз туристичної діяльності та туристичної інфраструктури Тернопільської області

Станом на 01.07.2017 р. Згідно з державною статистичною звітністю за формою 1-ТУР(к) в області функціонувало 98 фірм, які займалися ліцензованою туристичною діяльністю, з них 18 туроператорів і 80 турагентів. Послугами туристичних фірм скористалися 15043 особи, у т. Ч. З внутрішнього туризму 11443 особи, 99 іноземних туристів та з виїзного туризму 3501 особа. Станом на 01.01.2018 р. Згідно з реєстром Державної служби туризму і курортів МКіТ України на території області провадило діяльність 110 ліцензованих туристичних підприємств: 20 туроператорів і 90 турагентів. Загальна кількість туристів, яким у 2017 р. Було надано обслуговування 23095 особам. Обсяг платежів з наданих туристичних послуг склав 18052, 684 тис. грн. 16037 особам було надано екскурсійні послуги.

Невід’ємною складовою подорожей, туризму та змістовного дозвілля є екскурсії. За 2017 р. За допомогою туристичних організацій області їх

здійснили 18,4 тис. Осіб. Більшість екскурсантів (72,9 %) – діти та молодь, у порівнянні з відповідним періодом 2016 р. Їх кількість збільшилася на 6,5 %.

За 2017 р. Внутрішнім туризмом в області було охоплено 19630 осіб, з них 84,9 % особи, які обрали дозвілля і відпочинок, а 13,7% займалися спортивно-оздоровчим туризмом. Якщо у 2016 р. Особи, які охоплені внутрішнім туризмом не займалися спеціалізованим туризмом, то у 2017 р. Їх кількість становила 6 % від загальної кількості [12].

Таблиця 2.2.1

Показники кількості туристів, обслужованих туроператорами та турагентами, за видами туризму у Тернопільській обл. за 2000-2020 рр. [12]

(осіб)

Роки	Кількість туристів, обслужованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
1	2	3	4	5
2000	24343	797	4347	19199
2001	24052	709	4571	18772
2002	24229	1758	3074	19397
2003	50257	4482	3858	41917
2004	37818	600	2819	34399
2005	36798	805	3618	32375
2006	35814	396	4734	30684
2007	33092	9	6855	26228
2008	32929	220	7681	25028
2009	23095	453	5804	16838
2010	19949	521	6039	13389
2011	14164	–	5103	9061
2012	12320	2	6035	6283
2013	13490	–	7929	5561
2014	9066	–	4691	4375
2015	6668	55	4970	1643
2016	7536	–	5601	1935
2017	9558	–	7526	2032
2018	13103	–	9485	3618

Продовж. табл. 2.2.1

1	2	3	4	5
2019	24599	—	20823	3776
2020	8199	—	7586	613
Відхилення 2020/2019 р.: - абсолютне, (+; -)	-16400	—	-13237	-3163
- відносне, %	-66,7	—	-63,6	-83,8
Відхилення 2020/2018 р.: - абсолютне, (+; -)	-4904	—	-1899	-3005
- відносне, %	-37,4	—	-20,0	-83,1

Проаналізувавши динаміку туристичних потоків (табл. 2.2.1) слід відмітити, що найбільша кількість туристів (50257 осіб) обслуговувалась туроператорами та турагентами у 2003 р., серед них в'їзні іноземні туристи склали 8,9 %, виїзні туристи – 7,7 % і внутрішні туристи – 83,4 %. Найменша кількість туристів на території області була у 2015 році – 6668 осіб, серед яких в'їзні (іноземні) туристи склали лише 0,8 %, основну ж кількість (74,5 %) становили виїзні туристи. Після 2015 р. спостерігається збільшення туристичних потоків, кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності зростає до 13103 осіб у 2018 р. (у 2 рази, порівняно із 2014 р.), однак іноземних туристів серед них не було. Переважну більшість (72,4 %) склали виїзні туристи. У 2020 р. кількість туристів, обслуговуваних туроператорами та турагентами становила 8199 осіб, що на 16400 осіб (66,7 %) менше ніж у 2019 р. та на 4904 осіб (37,4 %) менше ніж у 2018 р.

Для розвитку туризму важливу роль відіграє туристична інфраструктура. Це «сукупність підприємств, установ і закладів, діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей, котрі беруть участь в оздоровленні або відпочинку, а також шляхів сполучення і транспорту та об'єктів розміщення туристів». Сюди відноситься як транспортна мережа та її благоустрій, так і колективні засоби розміщення та харчування, а також

розважальні заклади регіону.

У табл. 2.2.2 наведена загальна характеристика колективних засобів розміщування в Тернопільській обл., 2011-2018 рр.

Таблиця 2.2.2

Загальна характеристика колективних засобів розміщування в
Тернопільській обл. за 2011-2020 рр. [12]

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од.	Кількість місць у колективних засобах розміщування, од.	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування
2011	62	4362	91237
2012	64	4399	135933
2013	73	4529	147627
2014	70	4074	126337
2015	68	4324	138435
2016	70	4613	210770
2017	66	4077	125262
2018	14	1267	46103
2019	15	1392	43723
2020	13	1269	15609
Відхилення 2020/2019 р.: - абсолютне, (+; -)	-2	-123	-42154
- відносне, %	-13,3	-8,8	-96,4
Відхилення 2020/2018р.: - абсолютне, (+; -)	-1	2	-30494
- відносне, %	-7,1	0,2	-66,1

Як свідчать дані табл. 2.2.2, у 2018 р. порівняно з 2017 р. кількість колективних засобів розміщування різко зменшилася на 52 од. (78,8 %), а порівняно з 2016 р. зменшилася на 56 од. (80,0 %). Відповідно у той же час (2016-2018 рр.) кількість місць у колективних засобах розміщування різко зменшилася на 4010 од. (69,9 %), а порівняно з 2016 р. зменшилася на 3346 од. (72,5 %). Аналогічна ситуація спостерігається щодо кількості осіб розміщених у колективних засобах розміщування у період з 2016-2018 рр. зменшилася на 79,159 тис. од. (63,2 %), а порівняно з 2016 р. зменшилася на

206,167 тис. од. (78,1 %). У 2020 р кількість колективних засобів розміщування становила 13 од., що на 2 од. (13,3 %) менше ніж у 2019 р. та на 1 од. (7,1 %) менше ніж у 2018 р.

На наш погляд, це пов'язно з тим, що впродовж останніх років в області у рамках реалізації державно-приватного партнерства здійснюється реконструкція діючих підприємств готельного господарства, і відповідно вони не функціонують.

Найбільшою проблемою розвитку туристичної інфраструктури області є відсутність належних закладів комплексного обслуговування відвідувачів: готелів, мотелів, які забезпечують відвідувачів житлом та наданням сервісного обслуговування. Заклади розміщення повинні розташовуватися поблизу усіх атрактивних туристичних об'єктів регіону, які активно залучені до туристичних маршрутів, передусім у історичних містечках: Тербовля, Чортків, Шумськ, а також біля печер у районі Придністров'я. Кількість та якість обслуговування у закладах розміщення суттєво впливає на розвиток в'їзного туризму, який є одним із оптимальних шляхів наповнення бюджетів у населених пунктах та регіоні, загалом.

За якістю сервісу більшість готелів області – двозіркові та однозіркові, є лише один тризірковий готель «Тернопіль» в м. Тернопіль. Наявність закладів харчування є у 28,9 % готельних закладів регіону (заклади розміщення у Бережанському, Заліщицькому, Тербовлянському та Шумському районах не забезпечені ресторанными установами). Місцями для стоянки автомобілів забезпечені готелі на території Тернопільського та Борщівського районів. Низькі показники якості обслуговування у готелях негативно впливають на рівень туристичної інфраструктури у регіоні. Більшість із готелів зведена, у населених пунктах, які мають зручне транспортне розташування, за останнє десятиліття (від 2000 р. було збудовано 42 заклади розміщення на території області).

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади області становлять основу сфери лікувально-оздоровчого туризму, оскільки передусім у них

реалізується унікальний регіональний рекреаційний продукт.

У табл. 2.2.3 наведено показники кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів в Тернопільській обл. за 2000-2017 рр.

Таблиця 2.2.3

Показники кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів в
Тернопільській обл. за 2000-2017 рр. [12]

Роки	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	всього	у них ліжок, тис.	Всього	у них ліжок, тис.	Всього	у них ліжок, тис.	Всього	у них ліжок, тис.
2000	10	1,7	5	0,4	–	–	3	0,3
2001	10	1,8	4	0,3	–	–	4	0,4
2002	10	1,9	4	0,3	–	–	4	0,5
2003	10	1,9	4	0,3	–	–	4	0,4
2004	10	1,9	5	0,4	–	–	3	0,4
2005	10	1,9	5	0,4	–	–	3	0,4
2006	10	1,8	5	0,4	–	–	3	0,4
2007	10	1,7	5	0,2	–	–	3	0,4
2008	9	1,5	5	0,2	–	–	3	0,4
2009	10	1,6	5	0,2	–	–	3	0,4
2010	10	1,7	5	0,2	–	–	3	0,4
2011	10	1,7	5	0,4	–	–	3	0,4
2012	9	1,5	3	0,2	–	–	3	0,4
2013	9	1,5	2	0,1	–	–	3	0,4
2014	8	1,3	2	0,1	–	–	2	0,3
2015	8	1,4	1	0,1	–	–	2	0,3
2016	8	1,3	1	0,1	–	–	2	0,3
2017	7	0,9	–	–	–	–	2	0,2
Відхилення 2017/2016 р.: - абсолютне, (+; -)	-1	-0,4	–	–	–	–	0,0	-0,1
- відносне, %	-12,5	-30,8	–	–	–	–	0,0	-33,3
Відхилення 2017/2015 р.: - абсолютне, (+; -)	-1	-0,5	0,0	0,0	–	–	0,0	-0,1
- відносне, %	-12,5	-35,7	0,0	0,0	–	–	0,0	-33,3

Як свідчать дані табл. 2.2.3, у 2017 р. порівняно з 2016 р. кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням зменшилася на 1 од. (12,5 %) та аналогічно порівняно з 2015 р. зменшилася на 1 од. (12,5 %); відповідно кількість ліжок у 2017 р. порівняно з 2016 р. зменшилася на 400 од. (30,8 %), а порівняно з 2015 р. на 500 од. (35,7 %). Кількість баз та інших закладів відпочинку на протязі 2015-2017 рр. залишилася без змін, а кількість ліжок у 2017 р. порівняно з 2015-2016 рр. зменшилася на 100 од. (33,3 %).

На сучасному етапі розвитку України одним із вагомих напрямів забезпечення реалізації державної політики є поліпшення стану здоров'я дітей, відновлення їх життєвих сил, створення відповідних умов для продовження навчального та виховного процесів, розвитку їх творчих здібностей. Адже питання оздоровлення та відпочинку дітей є показником рівня життя населення та розвитку держави в цілому, а для країни мають важливе соціальне та економічне значення. Організація літнього оздоровлення й відпочинку, змістовного дозвілля, творчого особистісного розвитку дітей, підлітків і молоді – одне із завдань суспільства.

Однією з умов повноцінного оздоровлення та розвитку дітей є раціональний режим їх перебування в оздоровчому закладі. При складанні режиму враховуються такі фактори, як тематику відпочинкових чи оздоровчих змін, природно-кліматичні умови, санітарно-гігієнічні вимоги, вимоги до харчування та сну дітей. Режим дня має забезпечити дітям максимальне перебування на свіжому повітрі, участь в оздоровчих, фізкультурних і спортивних заходах, достатню тривалість сну, повноцінне харчування.

У табл. 2.2.4 наведено показники кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в Тернопільській обл. у 2000-2019 рр.

Як свідчать дані табл. 2.2.4, максимальна кількість – 642 заклади відпочинку, у т. ч. 13 закладів оздоровлення складала у 2005 р. З різних причин (відсутність фінансування, застаріла матеріально-технічна база,

Таблиця 2.2.4

Показники кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку в Тернопільській обл. за 2000-2019 рр. [12]

Роки	Кількість закладів, од.		У них місць, од.		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення
1	2	3	4	5	6	7
2000	50	13	2640	2640	9816	8613
2001	58	12	2354	2354	9301	7900
2002	44	12	2324	2324	9248	8330
2003	385	13	2298	2298	27574	9118
2004	632	13	2321	2204	61883	10339
2005	642	13	2358	2304	66853	10248
2006	605	14	2554	2504	56830	7052
2007	611	14	2494	2454	53495	6435
2008	582	14	2616	2439	50252	6904
2009	402	12	2216	2156	26667	5061
2010	311	6	2238	1036	23800	2798
2011	424	7	2392	1176	28927	2737
2012	443	7	2666	1196	32258	2665
2013	484	7	2558	1224	35283	2987
2014	184	11	2304	1990	13485	4732
2015	85	4	2077	750	6171	1648
2016	83	5	1768	910	5880	2272
2017	89	4	1749	744	5993	2417
2018	89	3	1277	542	5456	1564
2019	67	3	1051	470	4109	1065
Відхилення 2019/2018 р.: - абсолютне, (+; -)	-22	0,0	-226	-72	-1347	-499
- відносне, %	-24,7	0,0	-17,7	-13,3	-24,7	-32,1
Відхилення 2019/2017 р.: - абсолютне, (+; -)	-22	-1	-698	-274	-1884	-1352
- відносне, %	-24,7	25,0	-40,0	-36,8	-31,4	-55,9

невідповідність закладів вимогам державного соціального стандарту оздоровлення і відпочинку дітей, використання закладів для тимчасового проживання переселенців) у 2014 р. загальна кількість закладів різко скоротилася до 184 закладів (3,5 рази), а вже у 2018 р. сягнула 89 закладів. Що стосується кількості дітей, які перебували у даних закладах, динаміка після 2005 р. з 66,853 тис. відпочиваючих спостерігається тенденція постійного падіння та у 2018 р. сягнула 5,456 тис. осіб, у т. ч. дітей, які перебували у закладах оздоровлення – 1,564 тис. осіб з причин зазначених вище. У 2019 р. кількість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку становила 67 од., що на 22 од. (24,7 %) менше ніж у 2017 р. та 2018 р.

Таблиця 2.2.5

Дитячі оздоровчо-відпочинкові заклади Тернопільської області у 2017 р. [12]

Райони	Кількість закладів, од.	У них місць, од	Кількість дітей, які перебували в закладах	Питома вага оздоровлених дітей у загальній кількості віком 7-16 рр.
Бережанський	-	-	-	3
Борщівський	4	394	1251	4
Бучацький	4	370	992	3
Гусятинський	1	130	20	2
Заліщицький	10	130	587	7
Збаразький	1	120	182	4
Козівський	9	-	290	11
Кременецький	-	-	-	3
Лановецький	1	150	147	6
Монастирський	-	-	-	2
Підволочиський	4	24	99	5
Підгаєцький	-	-	-	2
Теребовлянський	8	235	338	6
Тернопільський	13	-	450	10
Чортківський	-	-	-	2
Шумський	8	150	487	14
м. Тернопіль	2	-	199	3
м. Бережани	1	46	46	3
м. Кременець	7	-	495	18
м. Чортків	-	-	-	-
Тернопільська обл.	89	1749	5993	6

Ядрами лікувально-оздоровчого туризму в області є центри надання послуг лікувально-оздоровчого спрямування. Таких в області є шість [50].

Бережанський обласний комунальний дитячий гастроентерологічний санаторій «Золота липа» (м. Бережани Бережанського району) є гастроентерологічним санаторієм, розрахованим на 100 ліжок, із них 60 – для гастроентерологічних, 10 – для ендокринологічних, 10 – для нефрологічних, 20 – для дітей із захворюванням верхніх дихальних шляхів, які мають схильність до хронічних захворювань. Санаторій функціонує цілорічно. Особливу увагу тут приділяють режиму дня, дієтичному харчуванню, кліматотерапії, геліотерапії, аеротерапії, тобто щоденні прогулянки на свіжому повітрі у лісовій місцевості. У фізіотерапевтичному кабінеті використовуються: електролікування, світлолікування, озокерито-, парафінотерапія, киснево-синглетна терапія, масаж, вібромасаж.

Санаторій «Збруч» (сmt. Гусятин, Гусятинський район) спеціалізується на захворюваннях органів травлення, органів опорно-рухової системи, хворобах сечостатевої системи (чоловіків та жінок), нирок та урологічних захворюваннях, захворюваннях ендокринної системи та порушенні обміну речовин; захворюваннях шкіри та наслідків опіків, а також хвороб, пов'язаних із дією факторів антропогенного, в тому числі радіаційного забруднення. Домінуючими методами лікування є кліматотерапія, лікувальна фізкультура (кінезотерапія), внутрішнє застосування лікувальних мінеральних вод, бальнеотерапія, гідротерапія (гідропатія) пелоїдо- та теплотерапія, електро-, світлотерапія та інші види апаратної (штучної) фізіотерапії, лікувальний масаж, інші види терапії (фітотерапія, медикаментозна терапія, ароматерапія, лікування бішофітом). Матеріальну основу складають 11 ванн, один лікувальний басейн, 14 грязьових кушеток.

Санаторій «Медобори» (с. Конопківка Тереховлянського району) спеціалізується на захворюваннях опорно-рухового апарату, периферичної та центральної нервової системи, захворюваннях кісток, м'язів, зв'язок, серцево-судинної системи, гінекологічних захворюваннях запального

характеру, безплідді, захворюваннях легеневої системи. Базовими методами лікування є бальнеотерапія, пивотерапія (лікування т.зв. «живим» пивом), іпотерапія (лікувальна верхова їзда). У лікувально-діагностичному відділенні санаторію працюють: лабораторія, кабінети функціональної діагностики, бальнеологічне відділення з натрійхлоридними, сірководневими ваннами, душами, підводним масажем, вертикальною витяжкою, басейном, торфогрязеве і озокеритопарафінове відділення, сухі вуглекисні ванни, бювет з натрій-хлоридною водою, фізіотерапевтичні кабінети, кабінети лазерної та магнітотерапії, рефлекс- і психотерапії, мануальної терапії, гінекологічні, кишкові кабінети, зрошення мінеральними водами, стоматологічні і зубопротезні кабінети, апітерапія, спелеотерапія, аромотерапія і фітолікування.

Санаторій «Барвінок» (с. Мщанець Зборівського району) – спеціалізований офтальмологічний санаторій вищої категорії, який проводить діагностику, комплексне консервативне та хірургічне лікування широкого діапазону очних захворювань у дітей та дорослих та реабілітацію хворих із захворюванням очей. Також проводиться лікування супутніх захворювань: лікування периферичної нервової системи, захворювань і травм органів опорно-рухового; шлунково-кишкового тракту, верхніх дихальних шляхів. Спеціалізацією санаторію є захворювання, що потребують консервативної терапії (міопія, гіперметропія, астигматизм), амбліопія, косоокість, порушення бінокулярного зору, катаракта, глаукома, дистрофія, помутніння білми рогівки, дегенерації, дистрофії сітківки і судинні оболонки, атрофії зорового нерву, хронічні судинні захворювання сітківки і зорового нерву, зміни ока при гіпертонічній хворобі, цукровому діабеті, кон'юнктивіти, блефарити, мейбомейт, наслідки травм ока, що потребують консервативної терапії. Також проводяться лікування супутніх захворювань: захворювання опорно-рухового апарату; хвороби нервової систем. Основні методи лікування: склеропластика, кріодеструкція, хірургічне лікування, підбір окулярів і контактних лінз.

Кременецький обласний комунальний дитячий психоневрологічний санаторій (м. Кременець Кременецького району) спеціалізується на неврозах, невротичній реакції, невротичних станах, початкових стадіях патологічного формування особи, неврозоподібних станах, церебрастенічних і астенічних станах, заїканні легкої і середньої важкості, недорозвитку мови, логоневрозах, енурезах, відставанні в розумовому розвитку. На базі закладу функціонують кабінети: фізіотерапії (електролікування, ультразвуковому світлолікуванні), масажу (різні види масажу, ароматерапія), лікувальної фізкультури з тренажерами, логопеда, лабораторія, де проводять загальні клінічні обстеження.

Заліщицький обласний комунальний дитячий санаторій (м. Заліщики Заліщицького району) – спеціалізується на реабілітації, профілактиці, оздоровленні дітей із захворюваннями серцево-судинної, легеневої системи, порушенням осанки, сколіозі, захворюваннями периферичної нервової системи. Індивідуальний курс лікування включає: водні процедури (душ Шарко, циркуляторний душ, висхідний), оздоровчі ванни з лікувальними складниками (морська сіль, ромашка, хвоя, підводний душ та масаж, фізіотерапевтичне лікування, кисневі коктейлі, лікувальний масаж та фізкультура, оздоровчі процедури у басейні та сауні).

Загальною рисою всіх лікувально-оздоровчих центрів є відсутність достатньої рекламної та маркетингової стратегії, яка б популяризувала ці заклади [50].

У наступному розділі нами буде розроблений культурно-пізнавальний тур по Тернопільській області.

2.3 Розробка культурно-пізнавального туру по Тернопільській області

Пізнавальний туризм проводиться з метою розширення знань та уявлень щодо тих чи інших об'єктів, пам'яток соціального та природного змісту. В Тернопільській обл. наявні усі перспективні для пізнавального туризму ресурси: суспільно-історичні, природні об'єкти та явища. Проте, лише незначна частина з них використовується в організованому замковому туризмі області. Решта споруд пристосована під санаторні заклади, музеї, будинки творчості, складські приміщення, або ж взагалі не використовується через незадовільний технічний стан.

Стримують розвиток замкового туризму в регіоні й інші фактори. Державних коштів, що виділяються на відновлення споруд, недостатньо, а питання залучення інвестиційних проектів до цього часу неузгоджене. Неврегульованим залишається і нормування права власності на деякі оборонні об'єкти (відсутній перелік об'єктів, які підлягають приватизації). Відсутній механізм взаємодії державних і недержавних структур у проведенні необхідних пам'яткоохоронних заходів. Крім цього, у понятійно-термінологічний апарат для широкого розуміння значення оборонних споруд не включено поняття «замковий туризм», що в деякій мірі применшує його значення у вивченні проблем використання туристичних ресурсів [65].

Проблема збереження замків може вирішуватися шляхом оренди і приватизації замків із зобов'язанням власників розвивати туристичну інфраструктуру на їх території або поступового створення на їх території музейних установ чи об'єднання всіх замків під опікою однієї державної структури. Найбільш прийнятним є комплексний підхід, що передбачає проведення всебічного обстеження замків, визначення їх технічного стану, режимів збереження, проведення комплексу проти аварійних заходів, реставрації та музеєфікації об'єктів, що мають особливу культурну чи естетичну цінність; пошук альтернативних джерел фінансування необхідних

робіт, включення пам'яток до нових туристичних програм та ін. Для популяризації туристичних об'єктів на нових маршрутах необхідно, перш за все, встановити дороговкази на автошляхах.

Найбільш розвинений в регіоні на сучасному етапі замковий туризм на території міста Збараж та його околиць. Цьому активно сприяють співробітники національного заповідника «Замки Тернопілля». У 2012 р. Науковим відділом заповідника було розроблено новий туристичний маршрут під назвою «Кам'яне кільце», який враховує огляд одинадцяти оборонних споруд у Тернопільському, Теребовлянському, Бучацькому, Чортківському (перший день мандрівки), Збараському, Кременецькому та Зборівському районах (другий день мандрівки). Сьогодні науковими співробітниками заповідника розглядається новий туристичний проект «Шляхами Гедиміновичів», який включає огляд оборонних твердинь Західної України, які свого часу належали литовським князям Гедиміновичам та їх нащадкам – Коріатовичам, Ольгердовичам та іншим. Основою створення туристичного маршруту стала та обставина, що тривалий час значна територія Західної України і Тернопільської області, зокрема, належали до Великого князівства Литовського, тому багато споруд було зведено його правителями.

У майбутньому слід звернути увагу на розвиток інфраструктури у вже задіяних до туризму населених пунктах для того, що дозволить збільшити потік туристів до них завдяки задоволенню сучасних потреб та сподівань подорожуючих. Наприклад, в Бережанському замку сьогодні розроблено проект будівництва сучасного готельно-рекреаційного комплексу. За проектом передбачається у вежах і корпусах розмістити готельний заклад та приміщення ресторану; у північній вежі створити експозицію з історії замку, замкову каплицю використовувати як сакральний об'єкт.

Заслуговує на увагу ще ряд історико-архітектурних пам'яток області, що не входять до вказаних вище заповідників і знаходяться на балансі держави чи місцевих органів влади. Після відповідних консерваційно-

реставраційних робіт вони можуть використовуватися як перспективні туристично-атракційні об'єкти. До їх числа можна віднести замок у с. Сидорів, Гусятинського району, замок в с. Кудринці та фортецю Святої Трійці у с.Окопи Борщівського району, замок у смт. Залізці, Зборівського району, палаци у с. Струсів, Тербовлянського та у смт. Коропець Монастириського районів і ряд інших. Виділення коштів на їх відбудову та реставрацію можливе лише за умови включення цих пам'яток до складу заповідників та їх музеєфікації.

Для розвитку різних видів туристичної діяльності на основі замкових споруд необхідно, в першу чергу, впорядкування території, розміщення рекламних стендів, використання зруйнованих об'єктів, облаштування замкових підземель згідно із туристичними потребами, проведення анімаційних заходів, зокрема фестивалів (як у Збаразькому, Кременецькому, Бережанському, Тербовлянському замках).

Отже, на основі суспільно-історичних туристичних ресурсів перспективним є розвиток екскурсійного, зокрема музейного туризму. Особливо для проведення музейних екскурсій цікавими є Бережанський, Борщівський, Тернопільський райони. Наприклад, у місті Бережани можна оглянути краєзнавчий музей, музей книги, музей переслідуваної церкви та музей Б. Лепкого у приміщенні міської Ратуші, архітектурне оточення міста, замок.

Туристична інфраструктура міста включає готельні заклади (готель «Едем») та харчування, воно лежить на відстані 68 км від міста Тернопіль. На північ від міста – село Жуків, у якому діє музей родини Лепких, садиба сільського зеленого туризму «У мальвах», що входить до складу Кластеру сільського туризму «Мальовнича Бережанщина» [65]. Поблизу міста розташовані також села Вербів (музей історії села), Розгадів, Біще, Краснопуца, у яких діють музейні установи.

Найбільш атрактивним сьогодні є Борщівський краєзнавчий музей. У с. Більче-Золоте, що за 18 км від райцентру, діє перший створений в країні

підземний музей трипільської культури (печера Вертеба). Шлях пролягає через село Королівка (де є всесвітньовідома печера Оптимістична). Від міста Борщів можна прямувати по трасі обласного значення до меморіального музею художника Леопольда Левицького у с. Бурдяківці (за 25 км від міста).

Сприяє розвитку музейного туризму суспільно-історичний потенціал Кременецького району. У місті Кременець знаходиться центр історико-архітектурного заповідника, тут діє краєзнавчий музей, музей пам'яті жертв тоталітарних режимів, меморіальний музей Ю. Словацького). Місто забезпечене закладами розміщення та кафетеріями. Дорога, що веде до міста Тернопіль, є добре обладнаною. За 10 км від міста Кременець знаходиться с. Великі Бережці, де діє меморіальний музей О. Неприцького-Грановського, за 20 км – місто Почаїв, за 9 км – с. Плоске (музей історії села), за 7 км – село Білокриниця (музей історії села у приміщенні палацу), за 11 км та 15 км – села Шумського району Стіжок (краєзнавчий музей) та Антонівці (меморіальний музей – табір УПА), за 35 км – м. Шумськ (краєзнавчий музей). Таким чином, найбільш активно задіяні у музейному туризмі сьогодні Тернопільський, Борщівський, Теребовлянський адміністративні райони [65].

Формування турів, екскурсійних програм, надання основних, додаткових і супутніх послуг складають технологію туристського обслуговування, тобто це формування конкретного туристського продукту для задоволення потреб у туристській послугі. Тур – це первинна одиниця туристського продукту, реалізована клієнту як єдине ціле, продукт праці тур оператора на певний маршрут і в конкретний термін. Розробка туру – це складна багатоступінчаста процедура, що вимагає досить високої кваліфікації і є основним елементом технології туристського обслуговування.

Запропонований нами пізнавальний тур по замкам Тернопільської обл. «Стежками Тернопільщини» має радіальну схему маршруту, тобто за один день туристи здійснюють виїзд з головного міста призначення, до іншого міста з відвідуванням його замків та інших історично-архітектурних

пам'яток, після чого повертаються знову до початкової точки – м. Тернополя. Особливістю даного маршруту є те, що інколи в один день включається відвідування не одного міста, а двох, але з подальшим поверненням до Тернополя.

1. Коротка характеристика туру

Тривалість: 3 дні/2 активних дні

Вік від: 6+

День 1. Виїзд з м. Київ о 21:45;

День 2. Чортків – Зарваниця – Заліщики – Джуринський водоспад (в теплий період) – Тернопіль;

День 3. Тернопіль (екскурсія) – Збараж – Вишнівець – Тараканівський форт – Київ (23:30).

2. Загальна характеристика пунктів маршруту

Загалом на території Поділля нараховується близько 500 середньовічних фортифікаційних споруд: замків, фортець, оборонних церков. У таких містах як Тернопіль, Теребовля, Бережани, Збараж, Бучач, Чортків, с. Вишнівець та ін. таких пам'яток історії та культури зосереджена найбільша кількість, крім того там вони якнайкраще збереглися. Також у даних містах досить розвинена туристична інфраструктура, тобто наявні усі заклади харчування та проживання для туристів. Усі вище перелічені факти й стали основою для включення даних міст до туристичного маршруту.

Місто Тернопіль – його культурні ресурси включають 307 пам'яток і пам'ятних знаків, з яких – 3 пам'ятки археології, 34 пам'ятки історії, 13 пам'яток монументального мистецтва, 257 пам'яток архітектури та містобудування. Зважаючи на те, що даний тур буде виключно пізнавальним з урахуванням відвідин історико-архітектурних пам'яток міст, то туристам буде представлена можливість відвідати Тернопільський замок, Костел Домініканського монастиря, Церкву Різдва Христового, Воздвиженську церкву, Тернопільський художній музей, у якому представлена експозиція з більш ніж 1500 предметів мистецтва, Тернопільський краєзнавчий музей.

Головним об'єктом показу у Тернополі є Тернопільський замок, що відповідає меті розроблюваного туру. Замок було зведено в 1540-1548 рр. Король Сигізмунд I надав грамоту каштеляну Краківському, воєводі Руському, великому коронному гетьманові Яну Тарновському на право володіння територією сучасного міста, а також спорудження замку над Серетом в урочищі Сопільче Тербовельського повіту, що мав охороняти південно-східні кордони Польщі від нападів кримських татар. Ян Тарновський (1488-1561 рр.) – один із видатних полководців і державних діячів Польщі, син Краківського воєводи Яна Амора з Тарнова герба Леліва. У 1548 р. із замком у долині Серету була насипана дамба вздовж Львівського тракту і зведена гребля-міст, у результаті чого річка розлилася і з заходу утворився великий став шириною до 2 км. З півночі місто захищала річечка Рудка з болотистою заплавою (тепер вул. С. Крушельницької), з півдня – великий став Баворовського. Від міста замок був відділений вузьким сухим ровом – «фосою» і обнесений земляним валом з дубовим частоколом. По краях височіли муровані вежі з бійницями. До замку можна було в'їхати зі сходу через кам'яну браму з підйомним мостом. Під час нападів татар і турків (від 1544 до 1694 рр.) міщани ховалися в підземеллях, що були пристосовані до тривалої облоги. Підземні ходи, як передають легенди, зв'язують між собою Старий замок з Надставною, Середньою і навіть Монастирською церквами, костьолами Домініканців і Єзуїтів, синагогами. Повідають, що під ставом є таємний хід до Загребелля: Ян Тарновський перед тим, як зупинити води Серету, збудував під дамбою підземний перехід на захід. Сьогодні підвали Старого замку залиті водою і замуровані.

Місто Збараж. При в'їзді в місто можна побачити залишки середньовічної фортеці, яка протягом кількох століть була надійною охороною місцевого населення від нападів завойовників 1474 р. на галицькі землі й Волинь напала татарська орда Айдори. Славу міцної твердині Збараський замок підтвердив під час Визвольної війни 1648-1657 рр під проводом Богдана Хмельницького. Про загальний вигляд замку середини

XVII ст. дає уяву гравюра відомого голландського гравера Вільгельма Гондіуса. У 1707 р. в замку побував цар Петро I. Тоді російське військо разом з українськими козаками зупинялося в Збаражі, йдучи на допомогу польським союзникам під час Північної війни (1700-1721). Із кінця XVII ст. замок був володінням графів Потоцьких. Фортеця перетворилася на звичайне феодальне помістя – фортифікаційна слава замкових мурів згасла. Лісовий масив на замковій горі поступово став лісопарком, а з 1808 р. графи Потоцькі облаштували його в парк, який назвали «Липки». В середині XIX століття тут працював цукровий завод. 1896 р. замок згорів. З 1994 р. тут Державний історико-архітектурний заповідник. В його склад входять всі пам'ятки історичного значення міста Збаража, серед яких найбільші є церква Преображення Господнього 1600 р. і костел Бернардинів. У колишньому палаці розміщені краєзнавчий музей та музей хліба. Хоча на сьогодні у замку ще ведуться ремонтні роботи, але він відкритий до відвідування туристами. Крім того, туристам пропонують відвідати експозицію місцевого історико-краєзнавчого музею. Ще однією пам'яткою фортифікаційного зодчества міста є середньовічний монастир Бернардинів, зведений у стилі бароко у 1627 р., збереглися його в'їзна башта з брамою, чернечий костел та келії.

Селище Вишнівець розкинулось в мальовничій місцевості у верхів'ї ріки Горинь. Перша письмова згадка зустрічається в історичних джерелах під 1395 р. Тоді власник цих земель Дмитрій Корибут збудував тут перший укріплений замок на правому березі р. Горинь. У 1463 р. Вишнівець переходить до Солтана Несвіцького, який уперше почав іменуватися князем Вишневецьким. У 1494 князь Михайло Вишневецький зводить новий замок вже на стрімкому лівому березі р. Горинь. З того часу і на декілька віків стає Вишнівець родовим гніздом могутнього роду князів Вишневецьких. Церква Вознесіння Господнього (1530 р.) – найдавніша споруда Вишнівця, що збереглась до нашого часу. Можливо, саме в ній хрестили Дмитра-Байду Вишневецького – легендарного засновника козацької дружини на Малій Хортиці, що стала прототипом Запорозької Січі на Дніпровських порогах.

Але жаль українські магнати Вишневецькі поступово покатоличились. В 1640 р. Ярослав Вишневецький збудував замок, мури і оборонний монастир кармелітів. Місто на той час було великим торговим і ремісничим центром. Проте після Зборівського миру Вишнівець був пограбований і зруйнований. На початку XVIII ст. останній із князів Вишневецьких Міхал Сервацій перебудовує розорений замок у пишний палац, який після його смерті переходить до графів Мнішек. У вересні 1848 р. тут побував Оноре де Бальзак. Вишнівецький палацовий ансамбль і сьогодні милує око і є цікавою історичною та архітектурною пам'яткою України, з якою ми детально ознайомимось [24].

Місто Чортків. Замок Гольських або Чортківський замок – пам'ятка архітектури XVII століття у місті Чортків Тернопільської області. Збудований на пологому лівому березі річки Серет біля підніжжя гори Вигнанка. Це дещо невдале розташування часто створювало перешкоду ефективній відсічі ворогам і надавало переваги нападникам, який мав змогу спостерігати за переміщенням оборонців. Твердиня, хоча й являє собою руїни, проте значна частина споруд збереглася. Стан замку приблизно дорівнює укріпленням у Бережанах, Язловці, Золотому Потоці.

У XVI столітті на цьому місці раніше знаходилось дерев'яно-земляне укріплення, споруджене власником цих земель Єжи Чартковським для оборони від татар та волохів. У 1597 році замок і місто стають володінням Станіслава Гольського. Нові власники розпочинають будівництво мурованої фортеці, яка повністю була завершена у 1610 році.

Замок зведений з місцевого світлого пісковика, п'ятисторонній в плані розмірами 70 x 100 м, укріплений чотирма кутовими вежами. Вежі виступали далеко за лінію оборони і були неоднакові за формою: південно-західна була п'ятигранна двоярусна, північно-західна – чотиригранна одноярусна. Південно-східна і північно-східна не збереглися до наших днів. Дослідження показують, що вони були п'ятигранними. Вся фортеця по периметру була забудована житловими і господарськими приміщеннями. Зовнішні стіни цих

приміщень були одночасно оборонними, прорізані бійницями. Товщина стін фортеці сягала від 1 до 2 метрів, висота – від 6 до 12 метрів. В замку на рівні приміщень були великі підвали, від яких вели кількадеметрові підземні ходи. Потрапити до фортеці можна було через браму у північній стіні.

Станіслав Гольський після смерті своєї дружини Катерини Бучацької Творовської, одружився у 1610 р. з Анною Потоцькою. Цей шлюб, як і попередній був бездітним. Станіслав Гольський помер у 1612 р., а замок перейшов у власність Потоцьких. Потоцькі реконструювали замок і в його західній частині побудували двоповерховий палац в ренесансному стилі. Палац примикає до двох кутових веж: південно-західної і північно-західної. На другому поверсі знаходилися житлові приміщення, а перший поверх використовувався для господарських потреб. До житлових приміщень вели відкриті сходи. Фасад палацу зі сторони подвір'я прикрашали аркадні галереї у два поверхи.

У 1648 р. в ході визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького Чортківський замок захопили козаки трьох полків Максима Кривоноса, при активній участі місцевого населення на чолі з кушніром Северином Настільним. При штурмі фортеці взято у полон багато місцевих польських шляхтичів, включно з брацлавським воєводою Павлом Потоцьким.

У 1672 р. в ході турецько-польської війни османські війська на чолі з султаном Магометом IV захопили Чортківський замок та продовжили наступ на Бучач і Львів. В результаті підписання 18 жовтня 1672 р. Бучацького мирного договору Чортків переходить до Османської імперії. В Чортківському замку влаштували резиденцію намісника турецького паші Подільського пашалику. У 1683 р. польське військо на чолі з Анджеєм Потоцьким витіснило з міста турецький гарнізон. У 1699 р. згідно умов Карловицького мирного договору Чортків повернувся під владу Речі Посполитої.

Магнати Потоцькі поступово відбудовують замок. У XVIII ст. між

південно-західною і північно-західною вежами із зовнішнього боку фортеці на рівні першого ярусу збудували відкриту терасу у вигляді аркади, під якою знаходилися підвали. Вежі втрачають своє оборонне призначення і перетворюються на ризаліти замку.

Згодом замок переходить у володіння родини Садовських. У 1779 р. нові власники здають колишню фортецю в оренду австрійському уряду, які в ній влаштовують військові склади. У кінці XIX ст. останній спадкоємець замку Ієронім Садовський передає його польському жіночому монастирю сестер-кармеліток. Черниці здавали замок під торгові складські приміщення [73].

Зарваниця – маленьке село, якого навіть немає на звичайній карті України. Але в християнському світі воно має такий саме статус, як і французький Люрд чи португальська Фатима – тут знаходиться всесвітній Марійський відпустовий центр. Його виникнення пов'язане з чудотворною іконою Зарваницької Божої Матері. Мати Божа явилась уві сні одному з київських ченців, коли він тікаючи від монголо-татрської навали, опинився на галицькому Поділлі. Пробудившись, він побачив райську місцину зі сна і джерело чистої води, а над ним ікону Пресвятої Діви Марії з Ісусом на руках. Чернець назвав це місце зарваницею. Згодом він збудував біля кринички каплицю і поставив в ній ікону Богоматері. Сюди, почувши про чудо, приходили люди. З роками виросла церква і монастир.

Однак перша згадка про село датується 1458 р., у середні віки тут існував замок. У 1662-1688 рр. Зарваницю кілька разів спустошували турки і татари, однак Зарваницьку ікону вдалось врятувати. У 1754 р. власник села граф А. Мйончинський побудував кам'яну церкву Пресвятої Трійці, яка збереглась до наших днів. Короновано ікону у 1867 р. Монастир було спалено у 1916 під час Першої світової війни, але його відбудували. Знов закрили монастир у 1946 р. Джерело ж було огорожено колючим дротом. З кінця 80-х років XX ст. почалось відродження святині. Зарваницький комплекс створений за сучасним проектом до 2000-ліття Різдва Христового на місці

старого монастиря, знищеного радянською владою після Другої світової війни. Поєднання сучасних й традиційних елементів надає комплексу незвичайного вигляду. Ми оглянемо надбрамну церкву Благовіщення, собор Зарваницької Матері Божої, підземну церкву Пресвятої Трійці, дзвіницю, шпиталь, каплиці. Перед собором – величезна площа. Але навіть вона не в змозі вмістити тисячі віруючих греко-католиків, що приїждять до Зарваниці у святкові дні. Тут ми також зможемо набрати води з цілющого джерела [24].

3. Програма туру

Детальний опис програми туру «Стежками Тернопільщини» міститься у таблиці 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Програма туру «Стежками Тернопільщини» [розроблено авторкою]

Час, дні	Види діяльності
1	2
1 день	
21:30	Збір групи на станції метро Житомирська (Орієнтир автосалон Інфініті, більш детальна карта буде надіслана в інфолисті). Знайомство з екскурсоводом. Посадка в автобус. (Увага місця в автобусі розприділяються згідно дати оплати туру)
2 день	
07:30	Зупинка на АЗС для сніданку-перекусу. Радимо взяти з собою перекус. (бутерброди, фрукт, тощо)
09:00	Переїзд в с. Нирків
09:30	Екскурсія до руїн Червоноградського замку (відбувається в літній період). Один з наймістичніших замків України. Тільки здогадки і легенди, потаємні ходи та невідомого автора – зберегли стіни Замку. Цікавою є природа та рельєф навколо Замку, найбільший рівнинний водоспад – Джуринський та історія про те, як батько Хмельницького – Михайло Хмельницький гуляв своє весілля в стінах цього замку. Екскурсія до найбільшого рівнинного водоспаду – Джуринського (відбувається в літній період). Неймовірна насолода в спекотне літо зануритись в приємні води водоспаду. 16 метрів висоти, декілька каскадів, а ще неймовірний шум води, вже за декілька метрів від нього просто не можливо почути щось інше, (беріть купальники за гарної погоди, занурюємось у водоспад).
10:30	Панорама Заліщиків. Саме те місце, де річка Дністер огинає місто на 360 градусів у формі підкови. А ще бонусом Хрещатинський монастир який розміщений саме на цій височинці. Панорама захоплює дух. Це варто відвідати! Екскурсія містом Чортків.
12:00	Комплексний обід для групи

Продовж. табл. 2.3.1

1	2
14:30	Екскурсія в Зарваницю. Зарваниця відома не тільки в Україні але і далеко за її межами. Зарваниця одна з найбільших святинь Греко-католицької церкви на території України! Відвідаємо храми, джерело св. Анни Зарваницької та Ікону Божої матері, яка відноситься до однієї з найстаріших в Україні
19:00	Приїзд в Тернопіль. Поселення в готель. Вільний час. Вечером рекомендуємо відвідати наступні заклади: – «Шерлок і Бекон» – ресторан в англійському стилі, виконаний в автентичному стилі; – «Ковчег» – єдиний в світі ресторан-пивоварня в формі корабля; – «Файне місто» – Тернопільський ресторан з крафтового пивом, де можна послухати живу музику і скуштувати смачний сирно-грибний суп; – «Кав'ярня» на Валовій – кафе в серці міста; – «Старий млин» – колоритний і яскравий ресторан-музей з дуже смачним меню; – «Тернопільський трактир 1540» – послухайте живу музику в чисто-Тернопільському закладі; – «Jan Amog» – вишукане аристократичне заклад, який подарує нотки аристократичного Тернополя.
3 день	
	08:00 – сніданок в готелі. Виселення, виїзд;
09:00	-11:00 – Екскурсія Тернополем. Що цікавого в Тернополі? О це неймовірне місто до якого ще не так часто дістається нога туриста. Тут і Тернопільський замок і острів кохання і величезна кількість новеньких скульптурок і пам'ятників і все це навколо великих зелених парків.
11:00	Вільний час на обід в місті Тернопіль.
13:00	– Екскурсія в Збаразький замок. Чи багато замків відомих італійських архітекторів Ви зустрічали? Архітектор Вінченцо Смакоцці збудував його у цікавій архітектурній формі «palazzo in fortezza» (палац у фортеці) і зроблено це були ще в далекому 17 столітті. Сотні раз замок був в облозі, належав найвідомішим людям України в різні часи. Сам Байда Вишневецький зробив фортецю своєю резиденцією. І це далеко не всі історії фортечних стін.
14:30	Екскурсія в Вишневецький палац. Неймовірна архітектура палацу, Англійський сад, стрімке урвище, призамкова церква та могутні бастіони; Все разом воно складає неймовірну композицію Палацового комплексу. А що розповідати, якщо сам Оноре де Бальзак назвав палац «Малим Версалем». Варто перевірити правдивість його слів.
16:30	Екскурсія в Тараканівський форт. Саме те місце яке варто відвідати хоч раз у житті. Дізнатись історію одного з найзагадковіших об'єктів України. Військовий об'єкт, який досі знаходиться на балансі Міністерства Оборони України. Сотні археологів приїждять сюди в пошуках скарбів та викриття загадок. До цих днів ніхто не спускався у нижні яруси Форту. Також тут була одна з найбільших таємних організацій 2-ї світової війни – «Абвер». Тут знімалися Фрагменти фільму «Поводир», а ще тут неймовірна атмосфера!
18:00-23:30	Переїзд у м. Київ

4. Калькуляція туру (табл. 2.3.2).

Таблиця 2.3.2

Калькуляція туру «Стежками Тернопільщини» [розроблено авторкою]

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн	Кількість	Формула	Загальна сума, грн
1	Трансфер за маршрутом (автобус Мерседес 18 місць)	900	20	-	18000
2	Проживання 1 ніч в готелі «Алігатор» м. Тернопіль (2-х місний номер «стандарт»)	600	10 номерів 1 доба	$\text{Впр} = \text{Ціна одного номера} * \text{Кількість номерів} * \text{Кількість днів проживання}$	6000
3	Харчування (1 сніданок в 2-й день, 1 обід в 1-й день)	150	20	-	3000
4	Екскурсіне обслуговування на об'єктах	100	20	-	2000
5	Заробітна плата супроводжувачого гіда	400	3	$\text{Вз} = \text{Денна ставка} * \text{Кількість днів роботи}$	1200
6	Накладні витрати	-	10 %	$\text{Вн} = (\text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5}) * 10\% / 100\%$	3020
7	Страховання туристів від нещасних випадків на транспорті	-	5 %	$\text{Вс} = 5\%/100\% * (\text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5} + \text{п6})$	1660
8	Прибуток	-	20%	$\text{Ціна} = 20\%/100\% * (\text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5} + \text{п6} + \text{п7})$	7000
9	Загальна вартість туру	-	-	$\text{Втз} = \text{п1} + \text{п2} + \text{п3} + \text{п4} + \text{п5} + \text{п6} + \text{п7} + \text{п8}$	41880
10	Ціна путівки на 1 особу	-	група 18 осіб	$\text{Цп} = \text{Втз} / \text{Кількість осіб}$	2330

Отже, вартість 1 путівки складе 2330 грн.

До наведено у табл. 2.3.2 варто зазначити, що до вартості путівки входить:

- проїзд комфортабельним транспортом за маршрутом. (Мерседес, Спрінтер);
- проживання 1 ніч в готелі «Алігатор» місто Тернопіль, всі номер зі зручностями (може відбутися заміна готелю на інший такого самого рівня

сервісу від обставин зв'язаних з карантинними заходами);

- супровід гідом з м. Києва;
- екскурсії на об'єктах;
- 1 сніданок в 2-й день, 1 комплексний обід в 1-й день.

До вартості туру не включено: додаткове харчування; власні витрати; вхідні квитки.

Отже, запропонований нами тур може стати маленьким поштовхом для розвитку туризму в регіоні. Але для цього необхідно вжити усіх заходів для підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту на внутрішньому та зовнішньому ринках, стимулювати розвиток перспективних видів туризму, активно використовувати інформаційні технології для просування туристичного продукту Тернопільщини на внутрішньому та зовнішньому ринках, сприяти перетворенню туристичної сфери у туристичний бізнес, що дасть змогу підняти економіку регіону, створити робочі місця та забезпечити значні надходження до бюджету.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Тернопільська область володіє унікальним туристично-рекреаційним потенціалом, що розкриває широкі можливості для розвитку різних видів туризму. Разом з тим ефективність розвитку туристичного бізнесу, рівень використання природного і культурно-історичного потенціалу територій визначаються можливостями туристичної інфраструктури.

Основними можливостями розвитку туристичної галузі Тернопільської області є:

- використання географічного положення для збільшення міжобласних туристичних потоків;
- використання природного потенціалу для розвитку сільського зеленого, екологічного, водного, оздоровчо-лікувального відпочинку;
- залучення об'єктів історико-культурної спадщини до нових пізнавальних та розважальних туристично-рекреаційних проєктів;
- облаштування закладів розміщення та відпочинку в місцях із туристичними атракціями;
- облаштування транспортної інфраструктури в регіоні;
- збільшення кількості заобів розміщення дасть змогу здійснювати довготривалий відпочинок поблизу туристичних дестинацій;
- створення нового якісного туристичного продукту через зростання конкуренції на ринку туристичних послуг або підвищення конкурентоспроможності існуючого.

Використання наявних можливостей з розвитку туристичної індустрії допоможе створити сучасну туристичну інфраструктуру, збільшити частку в'їзного туризму, що водночас позитивно вплине на розвиток таких видів економічної діяльності, як транспорт, готелі та ресторани, роздрібна торгівля, харчова промисловість, будівництво, зв'язок, страхування, фінансове

посередництво, діяльність у сфері відпочинку і розваг, культури та спорту тощо, пожвавить місцеву економіку, створить додаткові постійні та сезонні робочі місця, стимулюватиме розвиток народних ремесел і культурної спадщини регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабарицька В. К. Малиновська О. Ю. Менеджмент туризму. Туроперейтинг: навч. посібн. 2-е вид., перероб. та доп. К. : Альтерпрес, 2008. 288 с.
2. Бабікова К. О. Методичні аспекти оцінювання ресурсного потенціалу рекреаційного туризму в контексті євроінтеграції України *АГРОСВІТ*. 2021. № 13-14. С. 24-31.
3. Бейдик О. О. Географія: короткий тлумачний словник. К. : Либідь, 2001. 191 с.
4. Бейдик О. О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України: автореф. дис... д-ра геогр. наук: 11.00.02 Київ, 2004. 36 с. URL: <http://disser.com.ua/contents/p-2/35457.html> (дата звернення: 21.09.2021).
5. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
6. Бойко М. Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі: монографія. К.: КНТЕУ, 2010. 524 с.
7. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія. Львів : ІРД НАН України, 2006. 288 с.
8. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: навч. посібник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2013. 202 с.
9. Влащенко Н. М. Забезпечення соціально-економічного розвитку регіонального санаторно-курортного комплексу: монографія. Харків : Вид-во ТОВ «Друкарня МАДРИД», 2012. 254 с.
10. Вовканич С. Й. Економічний простір в інтеграційній стратегії розвитку України: теоретико-методологічний аспект. *Регіональна економіка*. 2009. № 3. С. 16-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2009_3_4. (дата звернення: 21.09.2021).

11. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / [редкол. : відп. ред. О. М. Маринич та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989-1993. Т. 3: П-Я. 1993. 480 с.
12. Головне управління статистики в Тернопільській області. URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 18.10.2021).
13. Гребенюк Ю. М., Лютак О. М. Розвиток туризму в Закарпатській області. *Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»*. 2013. Вип. 10. С. 64-70.
14. Григор'єва Л. В. Сучасні чинники небезпек для процесу надання туристичних послуг. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 45. Ч. 1. С. 56-62.
15. Голда Н., Краузе О., Шпилик С. Тенденції розвитку ринку туристичних послуг Тернопільської області. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль : ТНТУ, 2019. Т. 60. № 5. С. 66-72.
16. Дашук Ю. Ю. Методичний підхід до оцінки рівня розвитку рекреаційного потенціалу регіону. *Економічний аналіз*. 2013. Т. 14. № 1. С. 64-70.
17. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.10.2021).
18. Державний реєстр дитячих закладів оздоровлення та відпочинку дітей / Офіційний сайт. URL: <http://drdz.mlsp.gov.ua/msm/> (дата звернення: 15.11.2021).
19. ДСТУ 4268:2003. Державний стандарт України. Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги. К.: Держспоживстандарт України, 2004. 14 с.
20. ДСТУ 4269:2003. Державний стандарт України. Послуги туристичні. Класифікація готелів. К. : Держспоживстандарт України, 2004. 13 с.
21. ДСТУ 4527:2006. Державний стандарт України. Послуги

туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення. К. : Держспоживстандарт України, 2006. 28 с.

22. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 128 с.

23. Дяків С. Характеристика історико-культурних туристичних ресурсів Кременецького району Тернопільської області. *Вісник львівського університету. Серія географічна*. 2013. Вип. 43. Ч. 1. С. 32-37.

24. Замки та святині Тернопільщини URL: <http://www.kardash.kiev.ua/zt.htm>. (дата звернення: 21.09.2021).

25. Зелінський І. Про статистичну оцінку рекреаційно-оздоровчого забезпечення населення в регіоні. *Регіональна економіка. Додаток "Регіони України. Економіко-статистичні порівняння*. 2001. № 2. С. 28-32.

26. Кифор М. В. Оцінювання та прогнозування розвитку туризму в західних регіонах України: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Кифор Марія Володимирівна. Івано-Франківськ, 2021. 196 с.

27. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навчальний посібник. Чернівці : Книги-XXI, 2003. 300 с.

28. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: підручник. К. : Знання, 2010. 502 с.

29. Кіптенко В. К. Глобалізація світового господарства: геопросторовий вимір: монографія. К., 2010 (у співавторстві).

30. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. К. : Знання, 2011. 334 с.

31. Кобзова С. М. Поняття туристичний регіон, регіональний туризм, та туристський маршрут у сучасному науковому дискурсі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 16 (203). С. 24-31. URL: <http://infotour.in.ua/kobzova2.htm> (дата звернення: 21.09.2021).

32. Козловський Є. В. Іноземний досвід регулювання міжнародного туризму та його використання в Україні. *Державне управління: теорія та*

практика. 2005. № 1. С. 400-406.

33. Козловський Є. В. Правове регулювання туристичної діяльності. Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2015. 272 с.

34. Конституція України. Документ № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. Редакція від 21.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 21.10.2021).

35. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підручник. Вінниця: ПП «ТД Едельвейс і К», 2017. 322 с.

36. Коржилов Л. І. Туризм в Україні. Класифікація та види. *Ефективна економіка*. 2014. № 9 URL: [http://www.economy.nayka.com.ua /?op=1&z=3345](http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3345) (дата звернення 21.10.2021).

37. Короткий словник географічних термінів і понять / Уклад. і гол. редактор О. Я.Скуратович. К.: Зодіак-ЕКО, 2000. 223 с.

38. Кравець О. М., Рябєв А. А. Курортологія : підручник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 167 с.

39. Кузишин А. В., Галицька І. Б. Територіальна організація оздоровчо-відпочинкового туризму в Тернопільській області. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки*. 2019. Вип. 10. С. 180-186.

40. Любіцева О. О. Методика розробки турів: навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2003. 104 с.

41. Мальська М. П. Менеджмент туризму. К. :Знання, 2003. 106 с.

42. Мальська М. П., Рутинський М. Й., Білоус С. В., Мандюк Н. Л. Економіка туризму: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2014. 544 с.

43. Мальська М. П., Худо В. В., Цибух В. І. Основи туристичного бізнесу: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 272 с.

44. Модернізація туризмознавства : теорія і практика партнерства: монографія / [авт. кол.]; за заг. ред. Г. П. Склєра. Полтава: ПУЕТ, 2015. 372 с.

45. Моїсєєва Н. І. Методичні підходи щодо оцінки ресурсного потенціалу регіональної сфери туризму. *Економіка та держава*. 2019. № 3.

С. 34-38.

46. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території: монографія. Львів: Новий Світ-2000, 2012. 176 с.

47. Музичка Є. О., Таран О. Л. Розвиток туристичного потенціалу Тернопільської області. *Молодий вчений*. 2018. № 12 (64). С. 659-665.

48. Новицька С. Бальна оцінка біотичних рекреаційних ресурсів Тернопільської області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. геогр.* 2011. № 2 С. 187-190.

49. Новицька С. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. 2013. № 2. С. 164-169.

50. Охота В. І. Інвестиційно-інноваційний потенціал санаторно-курортного туризму на Тернопільщині. *Інноваційні економіка*. 2016. № 3-4. С. 84-88.

51. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UNWTO World Tourism Organization). URL: <http://www.world-tourism.org>.

52. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.

53. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство: навч. посіб. К.: Альтерпрес, 2003. 352 с.

54. Папп В. В. Вплив індустрії туризму на соціально-економічний розвиток регіону (на прикладі Закарпатської області). *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 3 (28). С. 138-146.

55. Питуляк М. Р., Питуляк М. В. Сучасний стан і тенденції розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Тернопільській області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. геогр.* 2019. № 1. С. 167-173.

56. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

організації оздоровлення та відпочинку дітей, збереження мережі дитячих оздоровчих закладів: Закон України від 04.09.2008 р. № 2081-19. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2081-19> (дата звернення 09.10.2021).

57. Про державно-приватне партнерство: Закон України № 2404-VI від 1 липня 2010 р. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/12134.html> (дата звернення: 01.04.2021).

58. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2026-14><http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 22.10.2021).

59. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-17> (дата звернення 28.10.2021).

60. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264–XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 21.04.2021).

61. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2465-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення 09.11.2021).

62. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 09.10.2021).

63. Проблеми розвитку туристичного бізнесу : монографія / [Г. П. Складар та ін.]; за заг. ред. Г. П. Складар, В. Г. Шкарупи. Полтава : ПУЕТ, 2013. 233 с.

64. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва : навч. посіб. К. : ЦУЛ, 2007. 300 с.

65. Пушкар Б. Т., Пушкар З. М. Територіальна організація рекреаційного господарства регіону. Тернопіль: Вектор 2014. 196 с.

66. Розвиток туристичного бізнесу регіону : монографія / М-во освіти і науки України, Чернівецький торговельно-економічний інститут ; ред. : І. М.

Школа. Чернівці : Книги-XXI, 2010. 291 с.

67. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : у 3 част. : підручник. Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2010. 552 с.

68. Рунців-Корольок О. Туристично-рекреаційне використання екомережі Тернопільської області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. геогр.* 2012. № 2. С. 74-78.

69. Стратегія розвитку Тернопільської області на період до 2020 року. URL: <http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/20090/strateg2020z.pdf> (дата звернення 18.11.2021).

70. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-r (дата звернення: 23.09.2021).

71. Терехух А. А., Мороз О. І. Оцінювання туристичного потенціалу DESTINATION. *Актуальні проблеми економіки.* 2016. № 7 (181). С. 335-343.

72. Черчик Л. М., Коленда Н. В. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка: монографія. Луцьк: ЛНТУ, 2008. 233 с.

73. Чортківський замок (м.Чортків, Тернопільська обл.): карта, фото, опис. URL: <https://drymba.com/uk/1032587-chortkivskyu-zamok-chortkiv-ternopilsk>. (дата звернення: 21.09.2021).

74. Шабардіна Ю. В. Рекреаційний потенціал як складова продуктивних сил регіонального економічного простору: дис. канд. екон. наук: 08.00.05. Чернігів, 2011. 242 с.

75. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії. Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. 662 с.